

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Karolinos Rakickienės,
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Lotyniškojo notariato raida Lietuvoje

Vadovas: Prof. Dr. (HP) Jevgenij Machovenko

Recenzentas: Lekt. Dr. Rasa Svetikaitė

Vilnius

2018

Turinys

ĮVADAS

1. RAŠTININKŲ IR LOTYNIŠKOJO NOTARIATO ATSIKIDIMAS IR JŲ REIKŠMĖ PASAULYJE.....	7
1.1. Raštininkai ir lotyniškojo notariato atsikidimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.....	10
2. RAŠTININKAI IR LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOJE.....	18
2.1. Notariatas Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje	27
3. LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS LIETUVOJE TARPUKARIU	30
3.1. Valstybinis notariatas Lietuvai esant Tarybų Socialistinėje Respublikoje	39
4. LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE PO 1990 M. 42	
4.1. „Vieno langelio“ principo taikymas notariate	50
4.2. Išmaniųjų technologijų įtaka lotyniškajam notariatui	53
Išvados	55
Literatūros sąrašas.....	57
Santrauka.....	64
Summary	65

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Lotyniškas žodis *notarius* reiškia raštininką. Nuo pačių seniausių laikų raštininkai laikyti autoritetinga veikla užsiimančiais asmenimis. Jau civilizacijose prieš mūsų erą – Mesopotamijoje, Senovės Sirijoje, Senovės Egipte – raštininkai užrašinėjo įvairius įvykius ir literatūros kūrinius, surinko daug veikalų ir išgarsino minėtas civilizacijas. Šių civilizacijų raštininkai tapo profesionalaus raštininko etalonu. Bėgant laikui raštininko specialybė tobulėjo, raštininkai pradėjo užsiimti sudėtingesniais darbais. Visuomeninėje veikloje padėdavo karaliams ir kunigaikščiams bendrauti su kitais regionais ir šalimis, kas ilgainiui leido raštininkams užimti svarbias pareigas visuomenėje. Iš pradžių raštininkams buvo keliami primityvūs kvalifikaciniai reikalavimai, atitinkantys to meto poreikius. Bėgant laikui, tobulėjant pasauliui, reikalavimai raštininkų sugebėjimams didėjo. Šiandieninė notaro profesija yra viena iš labiausiai gerbiamų teisinių profesijų, o keliami aukšti reikalavimai notarams reikalauja iš jų daugiau žinių ir kompetencijų.

Raštininkų istorija pasaulyje padėjo pamatus ir Lietuvoje atsiradusiam lotyniškajam notariatui, kuris susiformavo kartu su valstybės ištakomis. Šis magistro darbas aktualus teisės istorijos mokslui, nes jame analizuojama lotyniškojo notariato raida skirtingais Lietuvos istorijos laikotarpiais (Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Abiejų Tautų Respublika, nepriklausoma Lietuvos valstybė Tarpukariu ir nepriklausoma šių laikų Lietuva). Darbe dėmesys skiriamas Lietuvos valstybės notariato raidai, jos paveldui ir kultūrai. Gilinamasi į notaro profesijos atsiradimą, formavimąsi, sklaidą, evoliuciją, keliamus skirtingus kvalifikacinius reikalavimus ir kitus svarbius aspektus, kurie padarė įtaką dabartiniam notarų darbui ir notariato susikūrimui.

Darbe atliekamas lituanistinis tyrimas. Šis tyrimas yra vienas svarbiausių Lietuvos mokslo ir Vilniaus Universiteto tyrimų prioritetų. Lituanistika – tai humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimai, kurių objektas – Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, Lietuvių tautos, kalbos raida ir dabartis – tai humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimai, kurių objektas – Lietuvos valstybės, visuomenės, kultūros, Lietuvių tautos, kalbos raida ir dabartis¹. Visame magistro darbe kalbama apie Lietuvos valstybės evoliuciją nuo seniausių laikų iki dabar, pokyčius ir raidą, tiek jos visuomenę, tiek jos ypač saugotą ir vertintą identitetą. Lietuvos Konstitucinis teismas 1999 m. spalio 21 d. savo nutarime išaiškines, kad pagal Konstitucijos 14 straipsnį lietuvių kalba yra valstybinė kalba. Konstitucinis

¹ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lituanistikadb.lt/lt>

valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė. Valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą². 2006 m. gegužės 10 d. nutarime jis dar kartą pabrėžė, kad lietuvių kalba svarbus valstybingumo elementas, visus Lietuvos Respublikos piliečius vienijantis, valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą integruojantis veiksnys, nes užtikrina visiems valstybės piliečiams lygias galimybes dalyvauti valdant savo šalį, priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą³. Darbe nagrinėdama skirtingus laikotarpius ir lotyniškojo notariato institutą, mėginsiu pagrįsti teiginį, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje atsiradęs notariato institutas turėjo lotyniškojo notariato požymių ir juos sėkmingai plėtojo. Taip pat šis institutas buvo viena iš institucijų, kurios saugojo valstybės identitetą, tobulėjo ir stengėsi užtikrinti gerą civilinių santykių apyvartą.

Darbo tikslas. Nustatyti, kada Lietuvoje atsirado notariato institutas ir ar jis atitiko lotyniškąjį notariato modelį. Kada ir kaip Lietuvos notariatas tobulėjo, kokios buvo jo funkcijos. Ar visais Lietuvos gyvavimo laikotarpiais Lietuvos notariatas turėjo lotyniškojo notariato požymių, ar buvo nuo jų nukrypęs.

Darbo uždaviniai. Norint pasiekti užsibrėžtą darbo tikslą yra iškeliami šie uždaviniai:

1. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (XIII a. – 1569 m.). Lotyniško notariato atsiradimas. Išnagrinėti lotyniškojo notariato modelį, funkcijas, atsakomybes, sąsajas ir ryšį su visuomene. Įvertinti lotyniškojo notariato raštininkų atsiradimo priežastis ir tuometinę jų svarbą.
2. Abiejų Tautų Respublika (1569 – 1795 m.). Išnagrinėti Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) lotyniškojo notariato funkcijas, atsakomybes, sąsajas ir ryšį su visuomene. Palyginti skirtumus tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) ir ATR notariato.
3. Nuo Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo iki Lietuvos nepriklausomybės praradimo (1918 – 1940 m.). Lietuva, paskelbusi nepriklausomybę, kuria savo teisinę sistemą iš naujo. Išnagrinėti Tarpukario Lietuvos lotyniškojo notariato

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]*. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta363/content>

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 3 straipsnio 6 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]*. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta209/content>

funkcijas, atsakomybes, sąsajas ir ryšį su visuomene. Išnagrinėti lotyniškojo notariato pokytį po Rusijos Imperijos priespaudos.

4. Lotyniškojo notariato padėtis Lietuvai esant Rusijos Imperijos ir Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – TSRS) sudėtyje.
5. Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo (1990 m. kovo 11 d.) – iki dabar. Išnagrinėti nepriklausomos Lietuvos lotyniškojo notariato funkcijas, atsakomybes, sąsajas ir ryšį su visuomene. Įvertinti lotyniškojo notariato evoliuciją nuo LDK iki dabar. Įvertinti notariato prisitaikymą prie šių dienų visuomenės bei atsiradusią ir tobulinamą „eNotaras“ sistemą, taip pat notariato vizijas, notarų darbą ir kompetencijų plėtimą.

Objektas. Lotyniškojo notariato institutas Lietuvos teisėje – nuo jo ištakų iki šių dienų.

Tyrimo metodai. Magistro darbe panaudoti istorinis, aprašomasis, teleologinis ir lyginamasis metodai. Rašto darbo analizė atliekama skirtingų istorinių laikmečių kontekste, aptariamos tų laikų realijos, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai, kurie turėjo įtakos notaro institutui. Ypatingas dėmesys skiriamas *istoriniam* metodui, nes kalbama apie keturis skirtingus laikmečius juose aptariant notaro profesiją. *Aprašomasis* metodas naudojamas aptarti konkrečias situacijas, tokias kaip algos mokėjimas, funkcijų atlikimas ir kita kas priklausė raštininkams, notarams, lotyniškajam notariatui. *Teleologinis* metodas pasitelktas aiškinant, kas įtakojo įstatymų ar aktų priėmimą, kuo buvo jais siekiama konkrečiu laikmečiu ir kokį indėlį šie dokumentai davė notaro profesijai. *Lyginamasis* metodas naudojamas palyginimams su Rusijos Imperija, nes paskelbus Lietuvos nepriklausomybę 1918 m., iš Rusijos imperijos buvo perimti įstatymai, turėję įtakos notaro institutui. Lyginamasis metodas taip pat naudojamas palyginti valstybinį notariatą su lotyniškuoju notariatu.

Darbo originalumas. Studentai, iki šiol rašę mokslinius darbus notariato tematika, kalbėjo apie šių dienų notaro funkcijų atlikimą įvairiose teisiniuose santykiuose. Šio magistro darbo tema yra skirtinga nuo ankstesniuose studentų moksliniuose darbuose aptartų temų – darbo savitumas yra tas, kad norima pagrįsti faktą, jog lotyniškasis notariatas, per laiką kisdamas nuo primityvaus, išlaikė pamatines raštininkų funkcijas. Funkcijas, kurios padėjo pagrindus lotyniškajam notariatui ir notaro specialybei. Nepaisant okupacijos metų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, notaro specialybė atgaivino anksčiau buvusias pradines savo funkcijas ir reformavo save itin greitai bei skandžiai. Šiandieną notaro specialybė yra paklausi tarp teisinį išsilavinimą turinčių asmenų.

Šaltiniai. Magistro darbe analizuojama skirtinga teisinė, istorinė, biografinė literatūra, kurioje randami išsamūs ar pavieniai šaltiniai nagrinėjama tema. Taip pat analizuojami moksliniai straipsniai ir įstatymai. Pagrįsti iškeltą hipotezę labiausiai padėjo Jolantos Karpavičienės knyga „Lietuvos notariato istorija“. Notariatą tarpukariu išsamiai savo straipsniuose aptarė Vilhelmas Burkevičius, kuris suteikė galimybę susidaryti aiškų vaizdą apie Lietuvos Tarpukario lotyniškąjį notariatą ir notaro profesiją.

Informacijos apie notariatą galima rasti Notarų rūmų leidžiamame žurnale „Notariatas“, kur įvairiomis temomis pasisakantys teisės mokslininkai kalba tiek apie notariato istoriją, tiek apie šių dienų aktualijas.

Darbo struktūra. Rašto darbas sudarytas iš keturių dėstomosios dalies skyrių, kurie išskirti pagal skirtingą laikmetį. Pirmajame skyriuje aptariamas primityvus notariatas LDK laikotarpiu. Antrasis skyrius analizuoja notariatą ATR laikais. Trečiasis skyrius yra skirtas Tarpukario notariatui. Paskutinis, ketvirtasis skyrius, kalba apie notariato institutą šiandien – atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje.

1. RAŠTININKŲ IR LOTYNIŠKOJO NOTARIATO ATSIKIDIMAS IR JŲ REIKŠMĖ PASAULYJE

Pirmosios civilizacijos padėjo pamatus raštui, kuris, prasidėjęs nuo primityvių piešinių ir brūkšnelių, tapo vis įvairesnis, sudėtingesnis ir ilgainiui išsivystė į šių dienų raštą. Senovės civilizacijoms, gyvavusioms prieš mūsų erą, raštas buvo reikalingas užrašyti religines apeigas, informaciją apie valdovus, mokslinius jų išsiaiškintus faktus ir įvairią grožinę literatūrą. Rašto ir raštininkų atsiradimas pakeitė istoriją, nes raštingi žmonės galėjo fiksuoti informaciją ir vis tobulinti jos atvaizdavimą. Galime teigti, kad raštininko profesija yra viena seniausių profesijų pasaulyje. Bėgant laikui ir tobulėjant raštui, raštininkai įgavo teisę savo parašytus dokumentus pasirašyti. Būtent tai tapo teisingumo garantija. Vienoje iš turtingiausių to meto civilizacijų – Senovės Egipte – raštininkai buvo ypač gerbiami, jie turėjo ne tik juos saugantį Dievą, bet ir pareigą daug metų mokytis tam, kad taptų raštininkais. Susiformavus privačiai nuosavybei, raštininko vaidmuo pasidarė itin svarbus: savininkui ir jo įpėdiniams buvo reikalingi dokumentai – nuosavybės aktai, turintys viešąją reikšmę. Ilgainiui tokių raštų kūrėjai tapo pirmaisiais mums žinomais notarais⁴.

Helenistinėje civilizacijoje (323 m. pr. m. e. – 146 m. pr. m. e.) žodiniai susitarimai ėmė prarasti reikšmę. Justiniano I valdymo laikais (VI a.) praktiškai išnyko žodiniai senosios romėnų teisės aktai. Tai stipriai paveikė profesionalių notarų, vadinamų *tabelliones*, institucijos atsiradimą. Severų valdymo laikais (III m. e. a.) jie tapo viešo pobūdžio pareigūnais, kontroliuojamais valstybinių įstaigų, o Justiniano valdymo laikotarpiu (VI m. e. a.) – profesionaliais notarais, kuriems veiklos leidimą išduodavo imperatorius savo aktu⁵. Šis palikimas išlikęs iki šiol – notarai yra laisvosios specialybės atstovai, skiriami Teisingumo ministro. Romėnų notariato atstovai Markas Tulijus Ciceronas ir Liucijus Anėjus Seneka reikšmingai prisidėjo prie lotyniškojo notariato atsiradimo ir jo sklaidos, turėjo daugybę mokinių, kurie keliavo po Europą ir skleidė lotyniškojo notariato idėją.

Vienas iš svariausių net ir su Bažnyčia nesusijusio rašytinio dokumento – galiojimas buvo jį uždėti ant altoriaus. Tačiau lygiagrečiai galiojo ir vadinamojo laisvo antspaudo teisė⁶. Jei antspaudo autentiškumas nekėlė abejonių, jis turėjo teisinę galią.

Taigi Italijoje notaro institutas vystėsi itin sparčiai ir jau X a. buvo įsigalėjusi tvarka, kad visi teisiniai aktai turi būti surašyti ir anspauduoti notaro pareigas einančio asmens, o

⁴ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 17.

⁵ Notariato raida Europoje. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notarų-rūmai/notariato-raida/item/32-notariato-raida-europoje>

⁶ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 22.

galutinai viešasis lotyniškasis notariatas įsitvirtino XII a. vid. kuomet ir bažnyčia ir valstybė pripažino, jog notariškai patvirtintas dokumentas yra viešasis aktas⁷. XII a. įsigali tradicija notaro atliktus teisinius veiksmus trumpai aprašyti imbreviatiūrose (*imbreviaruta*), t. y. viduramžių notarinio registro knygos⁸. Šios knygos turėjo teisinę galią, iki XIV a. buvo surašomos tik lotynų kalba. Informacija jose galėjo būti papildoma, daromi egzemplioriai ir jos buvo paveldimos įpėdinių, kurie tęsė notaro darbą. Ši praktika išlikusi iki šiol, nes teisinius veiksmus notarai fiksuoja registruose.

Notarais Senovės Romoje buvo sąžiningi piliečiai, turintys tokiam darbui reikalingų žinių. Už tam tikrą atlygį jie surašydavo teisinį dokumentą arba pareiškimą teismui. Pagrindinis jų darbą reglamentuojantis įstatymų rinkinys buvo Justiniano kodeksas. Vėliau, tobulėjant visuomenei ir Prancūzijai sukūrus savo notaro institutą, į notarų kompetencijos lauką pateko daug daugiau veiklų – pradedant žmogaus gimimu, baigiant mirtimi. Tai yra: dokumentų pasirašymas, ginčų sprendimas, rinkimų rengimas, komunikavimas raštu su kitų valstybių valdovais ar įgaliotais atstovais, svarbių įvykių užfiksavimas (pavyzdžiui, Popiežiaus ar kardinolo išrinkimas), posėdžių protokolavimas, turto aprašymas ir dalinimas, santuokos sudarymo faktas, testamentų surašymas.

Prancūziją daugelį tradicijų perėmė iš itališkojo notariato, bet jį vis tobulindama suteikė notarams daug daugiau teisių nei jie turėjo anksčiau, bet taip pat reikalavo ir daugiau kompetencijų iš jų, jie turėjo nepertraukiamai dirbti šešerius metus kontoroje, prieš tampant pilnateisiu notaru. XV a. išryškėjo kita tendencija: vis daugiau notarų ėmė studijuoti universitetuose⁹. Galutinai iki dabar egzistuojančius notarų darbo principus suformavo 1803 m. Napoleonas, pirmasis Prancūzijos respublikos konsulas, suteikė notarams statusą, kurio pagrindai ir svarbiausi principai liko nepakitę iki šiol. Tai buvo patvirtinta XI respublikos metų vanzonto (pranc. ventôse) mėnesio dienos įstatyme. Šis įstatymas turėjo įtakos daugelio šalių notariato įstatymų leidybai¹⁰.

Italija buvo lotyniškojo notariato lopšys, jų sukurtas ir tobulintas notariato institutas buvo pavyzdys kitoms susiformavusioms valstybėms, ne išimtis buvo ir Lietuva. Pagrindiniai lotyniškojo, kartais dar vadinamo laisvuju notariatu bruožai, tai, kad valstybė notarinių funkcijų atlikimą yra perdavusi išsilavinusiems privatiems asmenims, jie vykdo privatinį teisinių santykių teisėtumo užtikrinimo funkcija nebūdamas valstybės

⁷ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 23.

⁸ KERSKEN, N. *Viešasis notariatas viduramžių Europoje. Iš Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 11

⁹ KERSKEN, N. *Viešasis notariatas viduramžių Europoje. Iš Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 14.

¹⁰ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 24.

tarnautoju¹¹. Jiems nėra mokamas atlyginimas, jų pajamos priklauso nuo atliekamo darbo kokybės, jie dirba savo sąskaita ir darbą organizuoja patys bei moka mokesčius valstybei. Valstybė kontroliuoja notarų darbą, bet už padarytą žalą, atlikdami notarinius veiksmus, notariai atsako patys. Jų pasirašytas dokumentas yra viešo pobūdžio aktas. Be lotyniškojo notariato modelio pasaulyje dar egzistuoja valstybinis ir anglosaksiškasis. Valstybinio notariato modelio paplitimas dabar itin menkas. Jis vyravo tuomet, kai populiarė valstybės valdymo forma buvo totalitarinis valstybės valdymas. Valstybinio notariato modelis pasižymi tuo, kad notaras yra etatinis valstybės tarnautojas, gaunantis nustatytą atlyginimą iš valstybės biudžeto ir neturi asmeninės atsakomybės. Dirbantieji viešosiose įstaigose neturi teisės konkuruoti, skirtingai nei lotyniškojo modelio atstovai. Pastaruosius konkurencija skatina savo veiksmus atlikti kuo kruopščiau ir veiksmingiau. Jų skirtingumą lemia ne vienodas notarų funkcijų suvokimas (nes abiem atvejais notariato paskirtis suvokiama panašiai), o nevienodas požiūris į tai kaip užtikrinti notarų darbo veiksmingumą, spartą ir kokybę¹². Anglosaksiško notariato modelyje notariai vykdo labai paprastas funkcijas, nes bendrosios teisės sistemoje teisinę galią turi liudytojų parodymai, o ne rašytinis patvirtintas dokumentas. Norint būti notaru teisinio išsilavinimo nereikia, vietos savivaldos institucijos už tam tikrą mokestį jiems laikinai suteikia teisę naudotis antspaudu tvirtinant nesudėtingų veiksmų, kaip antai asmens parašo ar liudytojų parodymų tvirtinimas, atlikimą¹³.

¹¹ MEDEIKYTĖ, L. Notariato rūšys. Iš *Notariatas*, 2007, Nr. 3, p. 12.

¹² NEKROŠIUS, V. Notariai. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 624.

¹³ NEKROŠIUS, V. Notariai. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 630.

1.1. Raštininkai ir lotyniškojo notariato atsiradimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Nuo pirmą kartą 1009 metais paminėto Lietuvos, kaip valstybės, vardo Kvedlinburgo analuose iki valstybės, turinčios savo raštą, praėjo daugiau nei 200 metų. Įvairūs istoriniai, socialiniai, ekonominiai veiksniai lėmė, kad lietuviai tapo pirmaisiais iš visų baltų genčių, kurie sukūrė savo valstybę – LDK. Susiformavus valstybei, intensyvėjant viešajam gyvenimui, plečiant valdymo bei administravimo aparatą, vis didesnę svarbą įgavo raštas. Rašto reikėjo išorės komunikacijai, taip pat kaip tam tikro santykių reguliavimo instrumento, todėl rašto kultūra tapo labai svarbia valstybės gyvavimo dalimi. Karalius Mindaugas buvo neraštingas, todėl po krikšto ir karūnavimosi Lietuvos karaliumi (1251 – 1253 m.), jis sutelkė mažą raštininkų patarnautojų grupę. Tai katalikų dvasininkai – Lietuvoje įsikūrę atvykėliai iš Vokietijos, gerai išmanantys rašto subtilybes. Šios raštininkų grupės sutelkimas įrodo, kad Mindaugo valdymo laikais kūrėsi lotyniškojo notariato užuomazgos. Kaip ir Senovės Romoje, taip ir LDK, raštininkai tapdavo grupės nariais, kurie turėdavo atlikti deleguotas funkcijas. Mindaugo valdymo laikais nemaža dalis asmenų jau buvo raštingi.

Rašto dokumentai buvo reikalingi santykiams su kitomis šalimis vykdyti. Pavyzdžiui, pirmasis plačiai žinomas dokumentas – Mindaugo 1253 m. liepos 6 d. privilegija Livonijos pirkliais, kuri buvo surašyta to meto raštininkų. Valstybės viduje XIII a. rašytinė kalba dar nebuvo naudojama, Karalius arba kunigaikščiai visą informaciją perduodavo per įgaliotus pasiuntinius – iš lūpų į lūpas.

Daugiau informacijos apie rašytinių dokumentų sklaidą jau yra Gediminaičių valdymo laikais. Visi laišakai, tarptautinės sutartys ir kitokie raštai išeidavę iš didžiojo kunigaikščio kanceliarijos būdavo susiję arba su atitinkamai įvykiais ir jų įamžinimu arba su asmeniškais vadovo reikalais. Gedimino ir jo sūnaus Algirdo valdymo laikais laišakai pasiekdavo daugelį svarbių pasaulio taškų. Gedimino 1322 – 1324 m. laišakai popiežiui, Hanzos miestams, Saksonijos pranciškonams bei dominikonams, Algirdo 1371 m. laišką Konstantinopolio patriarchui¹⁴. Įdomus faktas: laišakai buvo laikomi ypač vertingais ir svarbiais daiktais – 1385 m. kunigaikštis Skirgaila gautus laiškus visada nešiojosi su savimi. Skirgailos krepšį iškrėtę kaip grobį vokiečiai kartu su raštais jame rado sidabrinių taurių, lėkštelių ir dubenėlių¹⁵. Analizuojant įvairią istorinę literatūrą, kurioje kalbama apie Europoje esančią rašto sklaidą, galima teigti, kad rašto įsisavinimas LDK buvo puikus ir

¹⁴ NARBUTAS, S. Lietuviškoji raštija. Iš Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 277.

¹⁵ DUBONIS, A. Raštininkas. Iš Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 574.

aukšto lygio, mat¹⁶ nepalankios sutarys (pavyzdžiui, Vilniaus – Radomo aktai bei vėlesni jų patvirtinimai) buvo surašomi taip, kad valdovas išlaikytų tam tikrą interpretacijos ir diplomatinio manevro galimybę. Lemiami poslinkiai Lietuvos Viduramžių raštijoje susiję 1387 m. su krikštu ir tolimesniais įvykiais: Vilniaus (1387 m.) ir Žemaičių (1417 m.) vyskupijų įsteigimu, pirmųjų mokyklų įkūrimu (1387 m.), nuolatinės valdovų kanceliarijos atsiradimu (XIV a. pab.), taip pat Krokuvos universiteto įkūrimu (1400 m.), keliant naują tikslą – įtvirtinti katalikų tikėjimą Kunigaikštijoje¹⁷. Po visų šių įvykių raštiją mes galime įvardinti kaip plačią sąvoką, kuri apima bažnyčios tekstus, valdovo kanceliarijos dokumentus, atitinkamus teisės aktus bei įstatymus, piliečių laiškus, literatūrą. Jau 1447 m. didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegijose LDK bajorams įrašyta: „Visa, kas įvyksta laike, su laiku ir išnyksta iš žmonių atminimo, ir negali pasiekti būsimųjų kartų žinios, nebent būtų užrašyta raštuose.“¹⁸ Tai įrodo rašto ir raštininkų atsiradimo svarbą valstybės mechanizme. Iki tuomet raštas, jo subtilybės ir rašytiniai dokumentai turėjo menką lotyniškojo notariato užuomazgą, bet su kiekviena išleidžiama valdovo privilegija, kuri buvo viešojo pobūdžio aktas, vis stiprėjo.

Iki Vytauto Didžiojo valdymo laikotarpio (XIV-XV a.) nei profesionalių raštininkų, nei raštinės nebuvo. Vytauto epochą žymėjo dramatiški ūkiniai, socialiniai, politiniai ir kultūriniai lūžiai, todėl staiga prireikė didelio kiekio raštininkų¹⁹. Jis buvo pirmasis, kuris sukūrė profesionalią tų laikų raštinę. Teisiniai valdovo raštinės pagrindai sukurti 1413 m. Horodlės sutartimi, kuria Lietuvoje numatyta įsteigti tokias kaip Lenkijoje valstybės rūmų institucijas. Valdovo raštinę sudarė du padaliniai (lotynų-vokiečių ir rusėnų), joje buvo rašoma ir totoriškai. Vien lotynų kalbos naudojimą galime susieti su Romos imperija ir lotyniškojo notariato ištakomis. Lotynų kalba buvo pagrindinė kalba, iš kurios mokytasi aktų surašymo ir sudarymo subtilybių. Tiesa, Vytauto Didžiojo laikais dar nebuvo numatytas konkretus raštinės vadovas-kancleris, kuris vykdytų bendrą raštinės produkcijos kontrolę, redagavimą ir antspaudavimą. Šias funkcijas atlikdavo vyresnieji sekretoriai: Mikalojus Cebulka, Mikalojus Maldžikas²⁰. Valdovo raštinėje buvo sutelktos 15 – 17 asmenų pajėgos raštams rašyti. Taip pat jie Vytautą ir kelionėse lydėdavo vertėjai bei raštininkai, mokantys įvairių kalbų²¹. XV a. diplomatijos ir rašytinių priemonių arsenalas

¹⁶ NARBUTAS, S. Lietuvos raštija. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 278.

¹⁷ NARBUTAS, S. Lietuvos raštija. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 277.

¹⁸ VALIKONYTĖ, I. Notariato instituto genezė ir sklaida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; iki XVI amžiaus antrosios pusės. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 38

¹⁹ DUBONIS, A. Raštininkas. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 575.

²⁰ DUBONIS, A. Raštininkas. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 576.

²¹ KONDRATAS, M. *Lietuvių tautos ir valstybės istorija*, Vilnius: „Leidybos centras“, 1994, p. 320.

jau daugmaž atitiko kitų Europos valstybių lygį. Rašto kultūra vis labiau skleidėsi Lietuvos visuomenėje²². Vytauto paliepimu visi svarbiausi aktai arba jų nuorašai (tam, kad pražuvus dokumentui, būtų jo kopija) jau buvo saugomi, taigi pradėtas formuoti seniausias ir pagrindinis Lietuvos archyvas – vadinamas Lietuvos Metrika (jį sudaro 644 knygos). Būtent ši metrika padėjo pamatus šiuolaikiniam notariatui. Remdamiesi šia išlikusia informacija, galime pagrįsti, kad aktų ir nuorašų archyvavimas bei saugojimas yra panašus į Senovės Romoje egzistavusią aktų tvirtinimo ir saugojimo sistemą.

Miestuose, kuriems buvo suteikta Magdeburgo teisė²³, privačiuose santykiuose sparčiai formavosi raštas, todėl raštininkų poreikis stipriai išsaugo, jie tapo reikalingi ne tik valdovams, bet ir kitiems valstybėje gyvenantiems laisviesiems asmenims. Labiausiai tai skatino privati nuosavybė ir turtinių santykių raida. Jau 1529 m., išleidus I Lietuvos Statutą, buvo nustatyta, kas yra teisinis subjektas ir kas gali juo būti. Juo laikomas buvo laisvas asmuo, bet nelaisvas juo nelaikomas. Valstiečių veiksnumą ribojo luominė valstiečių priklausomybė, moterų – lytis, nepilnamečių – amžius, sutrikusio intelekto žmonių – liga, nekrikščionių ir eretikų – tikėjimas²⁴. Tai reiškia, jog notarai, fiksuodami tam tikrus veiksmus, pirmiausia privalėjo išsiaiškinti asmenų veiksnumą. Šis požymis buvo svarbus visais laikais, ne tik lotyniškojo notariato gyvavimo metu Lietuvoje. Asmens neveiksnumas daro notaro patvirtiną dokumentą negaliojančiu. Rašytiniais dokumentais grįsti susitarimai įsivyravo teisinės praktikos įrodymų sistemoje. Paveldėjimo teisės sferoje ėmė funkcionuoti testamentas (ši reiškinį teisės istorijos tyrinėtojai sieja su Kanonų teisės recepcija). Būtina santuokos instituto dalimi tapo ikivedybinių sutarčių sudarymas²⁵. Pradėti kaupti įvairūs atskirų šeimų archyvai, XV a. įsitvirtino ir kitos raštinės: Vilniaus Vyskupo raštinė bei Vilniaus ir Kauno raštinės, jos buvo atskaitingos valdovo Kanceliarijai. Magdeburginių miestų gyventojai turėjo teisę paveldėti turtą, galėjo disponuoti savo namu, ūkiniais pastatais, sklypais, daržais ir valakų žeme – „duoti, dovanoti, keisti, nuomoti ir amžinai parduoti“²⁶. Taip pat fiksuojami gyventojų ieškiniai, daromi turto apyrašai, skiriami nepilnamečių bei jų turto globėjai, asmenų veiksnumo nustatymas. Visa tai buvo registruojama miestų raštinėse ir užrašoma lotynų, lenkų, rusų bei vokiečių kalbomis. XIV a. pab. galima laikyti lietuviškos rašysenos pradžia. Tuomet atrasti įvairūs žodžiai, frazės ir tekstai. Taip pat raštininkai darė ūkinius patikrinimus, registruodavo mokesčius, kurie

²² PETRAUSKAS, R. Žalgirio mūšis ir raštinių kultūra Lietuvoje. Iš *Notariatas Nr. 10/2010*, Vilnius 2010, p. 60.

²³ Magdeburgo teisė – miesto teisės sistema, kuri atleisdavo miestus nuo valstietiškų prievolių.

²⁴ GUDAVIČIUS, E. Teisė. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 705.

²⁵ KARPAVIČIENĖ, J. *Lietuvos Didžioji kunigaikštystė Europos teisinės kultūros erdvėje: istorijos diskursas*, Notariatas Nr. 13/2012, p. 21.

²⁶ KRYŽEVICIUS, V. *Lietuvos privileijuotieji miestai*, Vilnius: „Mokslas“ 1981, p. 62.

mokėti į valstybės išdą. Raštai, dokumentai, jų nuorašai turėjo būti išduodami, prižiūrint valdovui arba kancleriui.

Iki I Lietuvos Statuto nebuvo aiškiai apibrėžta, kas galėjo būti raštininku. Tai dažniausiai būdavo dvasininkai, puikiai išmanantys raštą. Po I Lietuvos Statuto buvo numatyti reikalavimai raštininkui: jis turėjo būti Lietuvos pilietis, tame pavieta gyvenantis bajoras, geras, garbingas, ir vertas žmogus, išmanęs teisę ir mokąs rašyti valstybės kanceliarine kalba (rusėnų)²⁷. Ilgainiui raštininkui sumažinti reikalavimai – jis neturėjo būti bajoras, tačiau jis turėjo būti visapusiškai išsilavinęs ir mokėti rašyti atitinkama kalba. Patekęs į raštinę vyras, atlikdavo mechaninius darbus: nurašinėjimas, registravimas, skaitymas, klaidų taisymas. Vėliau, įgavę patirties, imdavosi sudėtingesnių darbų: pirkimo-pardavimo sutarties sudarymas, testamentu surašymas ir registravimas. Raštinė buvo pagrindinė išsilavinimo davėja. Tuometinė galiojanti sistema nenustatė reikalavimų išsilavinimui, nes išsilavinimas buvo sunkiai prieinamas, ypač Lietuvoje gyvenantiems asmenims. Bet galime daryti išvadą, kad be tuo laiku reikalingų ir nustatytų gebėjimų, asmuo negalėjo tapti raštininku. Tai vienas iš lotyniškojo notariato bruožų, nes išsilavinimas viena iš reikalingų sąlygų tampant notaras.

Konstantinas Jablonskis savo knygoje „Istorija ir jos šaltiniai“²⁸ rašo, kad raštininkai būdavo vadinami įvairiai: *djok* (djokas, dažniausiai rašydavęs rusėnų kalba), *pisar* (raštininkas), *podpisok* (raštininkėlis), *sekretar* (sekretorius). Neretai įvairioje literatūroje sutinkamas ir lotyniškas pavadinimas – notaras. Visi šie asmenys buvo žemesnio rango, aukštesnes pareigybes valstybėje užimdavo didysis raštininkas. Kazimiero Jogailaičio valdymo laikais atsiranda ir raštininką pakeičia kancleriai bei pakancleriai. Kancleris buvo skiriamas didžiojo kunigaikščio, jo atsakomybė buvo tvarkyti kanceliarijos darbą, kontroliuoti įstatymų leidybą bei jų vykdymą, saugoti valstybės antspaudą, kuris turėjo dokumento įrodomąją galią. Nors matome, kad kancleris buvo skiriamas valdovo, kas yra lotyniškojo notariato požymis (skiriamas egzistuojančios valdžios), jo atliekamos funkcijos skiriasi nuo notaro atliekamos funkcijos. Kontrolė nėra pagrindinė notaro funkcija, todėl galiu teigti, kad šio asmens dalyvavimas teisiniuose santykiuose suprantamas dviprasmiškai: jis turi notaro bruožų, bet jo veiklos nevykdo. Visi žemesnio rango raštininkai buvo kanclerio padėjėjai, kadangi sukontroliuoti sparčiai tobulėjančius valstybės vidaus santykius jam vienam būtų buvę per sudėtinga. Todėl Alfredas Bumblauskas konstatuoja, jog XV – XVI a. pr. Lietuvos kultūrą galima apibūdinti kaip

²⁷ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 42.

²⁸ JABLONSKIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979.

rašinių kultūrą²⁹. Taip pat buvo ir teismo raštininkų, kurie privalėjo teismo bylas aiškiai, suprantamai surašyti ir palikti saugoti archyve, jei iškiltų kokių prieštaravimų dėl bylos nagrinėjimo ar išsprendimo.

Iki Antrojo Lietuvos Statuto įsigaliojimo lotyniškosios notariato užuomazgos sutinkamos beveik kiekviename raštininko atliekamame veiksme. Jo funkcijos ypač svarbios valstybės mechanizmui funkcionuoti, tačiau tai buvo asmenys, kurių darbas niekur nereglamentuotas ir neaprašytas, nuo Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo XVI a. vid. laikome notaro profesijos – beveik tokios, kokią matome dabar, ištakomis³⁰. Nuo XVI a. raštininkai privalėjo duoti priesaiką viešai ir laikantis nustatyto ceremonialo. Pagrindinis priesaikos elementas – pasižadėjimas gerai ir ištikimai tarnauti valdovui. Prašyta Dievo ir Švenčiausios Mergelės Marijos padėti teisingai atlikti darbą. Raštininkus paskirdavo vieneriems metams, bet dažnai terminas būdavo pratęsimas. Ne retai – iki raštininko mirties. Analizuotose priesaikose nebuvo aptariamas raštininko kvalifikacijos ir išsilavinimo lygis bei to svarba.

Raštininkai raštus ruošdavo pagal standartizuotą tvarką. Visgi labiau išsilavinę ar savo individualumą norintys pabrėžti raštininkai, į tekstus pridėdavo specifinių patobulinimų „nuo savęs“, kurie padėdavo identifikuoti rašto autorių. Raštininko surašyta dalis būdavo vadinama protokolu.

Visas protokolai vadinti lotyniškais pavadinimais ir sudaryti iš tokių dalių³¹:

Invocatio – Dievo vardo šaukimas;

Intitulatio – akto davėjo pažymėjimas;

Inscriptio – aprašoma dalis, kam aktas yra skiriamas;

Arenga arba *proemium* – išdėstomi motyvai dėl ko surašomas aktas;

Publicatio arba *promulgatio* – formulė, kuria nurodoma, kad išdėstytas dalykas yra skelbiamas visiems suinteresuotiems³²;

Narratio – pats tekstas, kur eina dėstomoji akto dalis.

Dispositio – akto davėjo valios išreiškimas;

Sanctio – baudos ir nuobaudos, kurios gali būti, nesilaikius akto;

Baigiamoji akto dalis vadinamo eschatokola ji susideda iš baigiamųjų žodžių – *apprecatio* ir *corroboratio* tvirtinimo apie akto sudarymą ir patikrinimą taip pat aprašomi dalyvavę liudytojai ir aktas antspauduojamas (nuo XVI a. vid. ir pasirašomas).

²⁹ BUMBLAUSKAS, A. *Senosios Lietuvos istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 200.

³⁰ STRAČKAITIS, M. Lietuvos notaras. E. Pasiekiamas. E. Patyręs. E. Patikimas. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 23, p. 6.

³¹ JABLONKSIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979, p. 283 – 287.

³² JABLONKSIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979, p. 287.

Dokumento tvirtinimas antspaudu lotyniškajame notariate turėjo aukščiausią įrodomąją galią ir šis dokumentas niekam nekeldavo abejonių. Kituose notariato modeliuose – anglosaksiškajame ir valstybiniame – antspaudas neturėjo aukščiausios teisinės galios. Šiuose modeliuose tai buvo formalumas.

Iš pradžių antspaudai buvo dviejų rūšių – valdovo ir valstybės. Plintant raštininko profesijai, miestams suteikiant Magdenburgo teises, raštingas žmogus įgavo vis didesnę svarbą valstybės gyvavime, šių žmonių reikėjo vis daugiau, todėl ir antspaudų atsirado įvairių: herbiniai, kunigaikščių, bajorų, dvasininkų, miestelėnų. Nuo XVI a. kiekvienas asmuo, turintis savo antspaudą, galėjo būti liudininkas teisiniuose santykiuose. Šie žmonės dažnai literatūroje vadinami antspauduotojais.

„Kiek ranka surašys, tiek ir turės“ – taip sakydavo apie raštininko profesiją. Įkainius už darbą raštininkai taikė nuo pat pirmųjų darbų. Skirtumas tas, kad iki I Lietuvos Statuto įkainiai nebuvo reglamentuoti. Paprastai tariant, kiek raštininkas prašydavo, tiek ir gaudavo. Įprastai buvo įkainojama pagal simbolių kiekį. Įkainiams įtaką darė ir emociniai veiksniai – simpatijos bei antipatijos. Pavyzdžiui, viena legenda byloja, jog Didysis kunigaikštis Vytautas, su dideliais žmonos priekaištais, mylimam raštininkui sumokėjo 800 markių – tuomet labai didelius pinigus.

Nuo to laiko įrašai knygoje būdavo užfiksuojami tik užmokėjus nustatytą sumą. Rusėnų kalba rašantys raštininkai gaudavo iki šešių kartų mažesnę atlygį nei rašantieji kitomis kalbomis. Už lapą sudaryto dokumento raštininkui reikėdavo sumokėti 1-2 grašius. Lapas įrašo į Lietuvos Metrikos knygas Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje atsieidavo 12 grašių, tiek pat – išrašas³³. 1551 m. Vilniaus *vilkiečiuje*³⁴ buvo įtvirtinta taisyklė, kad žodiniai įvairių dokumentų paliudijimai laikomi niekiniu, tai paspartino „notarėjimą“. Jame buvo nustatyta, kad už dalyvavimą sudarant testamentą vaitui turi būti mokama – 15, raštininkui – 12, o suolininkams – po 6 grašius³⁵. Kiti teisiniai veiksmai, kuomet vaitas turėjo siųsti suolininką su raštininku į vietą tam, kad jie atliktų turto aprašą, suteikti valdymą ir pan., buvo apmokestinami tokia tvarka – raštininkas 6 grašiai, suolininkas – 3. Pergamente užrašomi dokumentai buvo kur kas brangesni nei įprastiniai, nes pats asmuo turėdavo sumokėti vien už darbą 12 grašių ir taip pat suteikti visas papildomai reikalingas priemones darbui (siūlai, vaškas). Ši finansinio atlygio diferenciacija neatitinka lotyniškojo notariato bruožų. Pagal lotyniškąjį notariatą, darbo atlygis turi būti mokamas vienam asmeniui už jo atliktą darbą. Iškilus maro grėsmei,

³³ DUBONIS, A. Raštininkas. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 585.

³⁴ 1551 m. teisynas, kuriuo vadovavosi vilniečiai.

³⁵ KARPAVIČIENĖ, J. Notariato kultūros raiška istorinės Lietuvos miestuose. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 63.

Vilniaus miesto taryba net skirdavo specialius pareigūnus, kurie turėdavo „sergėti, kad žmonės be testamentų nenumirtų“³⁶. Tai įrodo notarinio dokumento ir žmogaus valios pareiškimo svarbą.

Testamentas jau nuo Romos laikų buvo svarbus dokumentas, išreikšti asmens valią jam priklausančio turto atžvelgiu asmens mirties atveju. Į Lietuvą testamentas atkeliavo kartu su krikštu (XIV a. pab.). Tiesa, dokumentas skyrėsi nuo šiandieninio – tai nebuvo visiškai laisvas asmens valios išreiškimas, nes dalis asmenų turėdavo Kristų padaryti *bendrapaveldėtoju* ir jam palikti dalį savo turto.

Vėliau testamentas tapo dokumentu tvarkyti tik „žemiškuosius“ reikalus. XV a. pab. testamentų „populiarėjimą“ tuo metu atsiradusi vadinamoji „trečdalis“ samprata. Bajorai įgavo teisę disponuoti iš savo tėvų paveldėtu nejudinamu turtu. Pirmą kartą pritaikytas 1484 m., ši norma buvo skirta apsaugoti artimiausius savo šeimos narius iš karto nustatant jų teisėtą dalį į palikimą, sudarančią 2/3 palikėjo turto. I Lietuvos Statutas įtvirtino šią normą. Pagal jo teises normas testamentu galima buvo laisvai disponuoti tik kilnojamuoju ir įgytu turtu, o tėvonijoms ir motinijoms buvo taikoma ta pati 1/3 norma³⁷. Jame jau atsiranda sąlygos kas gali sudaryti testamentą ir būti jo liudininkų, apie teisės paveldėti atėmimą, pirmajame statute dar nebuvo kalbama apie oficialų testamentų patvirtinimą išskyrus tuomet kai asmuo nori palikti visą savo turtą ne giminaičiui, kuris yra tėvonijos arba motinijos. Testamentu palikėjas išreikšdavo savo valią asmeniui, kuris išmanydavo raštą, o šis pagal visas galiojusias taisykles jį užrašydavo liudininkų akivaizdoje.

Minimu laikotarpiu egzistavo įstatyminis ir testamentinis paveldėjimas. Pastarasis daugiau teisių suteikdavo našlėms, nes testamentinio paveldėjimo atveju vyras galėdavo padidinti testamente nurodomo turto dalį, kurią gaus jį pergyvenusi sutuoktinė ar vaikai. Didžioji moters turto dalis atitekdavo sutuoktiniui. Testatoriaus turtas buvo dalinamas tokia tvarka: pirmiausia tiems, kuriems jis buvo skolingas; atsiskaičius su kreditoriais, pirmumas suteikiamas sutuoktinei/sutuoktiniui, o likusi dalis – palikėjo vaikams. Jei testatorius neturi šeimos ir vaikų, turtas paliekamas pagal eilę artimiausiems giminaičiams.

Išanalizavus LDK laikotarpį iki Liublino unijos (XIII-XVI a. vid.), galime daryti išvadą, kad raštingo žmogaus paklausa LDK nuolat ir sparčiai augo. O šiuo periodu gimęs lotyniškojo notariato institutas kiekvienais metais vystėsi ir tobulėjo. Modernėjanti visuomenė sudarė vis daugiau sandorių, viskas buvo registruojama raštinėse. Nors LDK veikęs lotyniškasis notariatas turėjo tam tikrų nukrypimų nuo tradicinio lotyniškojo

³⁶ KARPAVIČIENĖ, J. Notariato kultūros raiška istorinės Lietuvos miestuose. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 61.

³⁷ KARALIUS, L. Testamentai. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 717.

modelio, LDK veikęs institutas tapo pamatu tolesniam notariato vystymuisi – ATR laikotarpiu.

2. RAŠTININKAI IR LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOJE

LDK, turėdama didžiulę teritoriją, tapo labai patraukliu taikiniu stiprėjančioms užsienio valstybėms. Ilgai trunkančios Maskvos atakos, totorių įsiveržimai ir prasidėjęs Livonijos karas, skatino LDK prašyti pagalbos kaimyninės Lenkijos Karalystės, su kuria glaudžius ryšius LDK plėtojo nuo tada, kai Jogaila tapo Lenkijos karaliumi (1386 m.). Lenkija buvo suinteresuota padėti LDK, nes Lenkijos feodalai siekė praplėsti savo teritorijas nekariaujant. Ilgos derybos tarp LDK ir Lenkijos Karalystės davė rezultatą – 1569 m. pasirašyta Liublino unija ir sukurta precedentų neturinti ATR – didžiausia tuo metu valstybė Europoje. Liublino unija susilpnino LDK valstybingumą, bet padėjo užbaigti ilgai besitęsiančius karus. Žvelgiant į šio ATR darinio istoriją iš vėlesnės perspektyvos, galima konstatuoti, kad keturis šimtmečius įvairiomis formomis egzistavusi Lenkijos ir Lietuvos unija buvo sėkmingas bei pasiteisinęs politinis sprendimas, kuris leido kiekvienai šaliai pačiai spręsti savo politinę ateitį³⁸. Sudarius vieną Respubliką, Lietuvoje liko galioti II Lietuvos Statutas, taip pat 1588 m. rusėnų kalba atspausdintas III Lietuvos Statutas. Jis buvo naudojamas Lietuvos jurisdikcijoje ir buvo aiškus Lietuvos tapatybės bruožas, nes rusėnų kalba (senoji baltarusų) buvo Lietuvos kanceliarinė kalba.

Liublino unija, kaip reali unija, formaliai likvidavo LDK, kaip valstybės, savarankiškumą, nes su gana netiksliu pavadinimu (Respublika) sukūrė naują valstybinį darinį, kuriame buvo dvi bendros pagrindinės institucijos: Lenkijoje renkamas valdovas (karalius), kuris taip pat buvo Lietuvos didysis kunigaikštis, ir Karalystės Seimas, kuris padidėjo, mat prie jo prisijungė lietuvių pasiuntiniai³⁹. Kaip nuo pačių pradžių, taip ir vėliau tarp lenkų ir lietuvių buvo dideli nesutarimai, sprendžiant įvairius klausimus, susijusius su LDK valstybingumu. Lietuviai dėjo visas pastangas apsaugoti nuo ekonomiškai ir politiškai stipresnio partnerio ir valstybingumo išsaugojimui sugebėjo išsikovoti, kad LDK ir Lenkijos teisinė sistema, teismai, kariuomenė, išdas ir pinigai būtų atskiri.

Kiekvienas Lietuvos bajoras ar politinis veikėjas, nepaveiktas „lenkėjimo“ proceso, stengėsi visomis išgalėmis išlaikyti tautiškumą ir tautinę savimonę. Vienas jų –

³⁸ PETRAUSKAS, R. *Liublino unija, arba Ko verkė lietuviai ir lenkai Liubline?* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]. *Prieigą per internetą:*

http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#liublino-unija-arba-ko-verke-lietuviai-ir-lenkai-liubline_fact_1443

³⁹ RACHUBA, A. *Lietuviai ir integracija į bendrą Respubliką: tapatybės gynimas. Iš Liublino unija: Idėja ir jos tęstinumas.* Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 302.

gerai žinomas valstybės politinis veikėjas, pakancleris, Vilniaus vaivada⁴⁰, didysis etmonas⁴¹ Leonas Sapiega. Jis visomis jėgomis priešinosi Lenkijos mėginimams „iš aukščiau“ kontroliuoti valdžią LDK. Lenkijos sluoksniai nutarė į Vilniaus vyskupo vietą paskirti lenką Brastos ir Lucko vyskupą Bernardą Maciejovskį, Leonas Sapiega tam griežtai nepritarė ir neatspaudavo karaliaus rašto, kuriame buvo nurodoma paskirti jį vyskupų. Lietuvoje turi būti priimami sprendimai lietuvių, Lenkijoje lenkų, nors karalius ir visi Lenkijos valdantieji jį spaudė. Visoje šioje situacijoje lenkai griebiesi gudrybių ir karaliaus raštą antspaudavo Lenkijos anspaudu, suvokdami, kad popiežius nesupras dviejų gyvuojančių valstybių subtilybių ir vis dėlto paskirs Bernardą Maciejovskį vyskupu. Taigi šis scenarijus įvyko, bet suvokdamas konflikto grėsmę vyskupas į Vilnių nevyko ir vietoj jo pareigas užėmė kaunietis Benediktas Vainas.

Ši istorija iliustruoja anspaudos svarbą. Dokumentas neturėjo galios, jei buvo neatspauduotas ir nepatvirtintas asmens, kuris turi teisę šį veiksma atlikti yra niekinis. Visi dokumentai iš pradžių buvo tik antspauduojami. Vieni antspaudai buvo panašūs į šiais laikais naudojamus spaudus, kiti – signetiniai, žiedo pavidalo. Sudėtingiausi ir patys prabangiausi, nurodantys asmens padėtį visuomenėje, buvo herbiniai spaudai.

Kiek asmuo turėjo spaudų ir signetų, lėmė jo socialinė padėtis. Šie įrankiai buvo reikalingi visiems užrašomiems dokumentams patvirtinti. Parašas, kaip asmens dalyvavimo ir valios išraiška, įsitvirtino tik naujausiais laikais⁴². Atspaudos dėjimas – dalis lotyniškojo dokumento formalumo, kuris galioja iki šių dienų. Kiekvienas notaras, pradedantis darbą, privalo Teisingumo ministerijai pateikti savo parašo pavyzdžius. Be parašo dokumentas laikomas negaliojančiu.

Lotyniškojo notariato atstovų darbas ypač suaktyvėjo ATR laikais, nes įsivyravo rašytinė komunikacija ir pasirašytų ir antspauduotų raštų era. Tik tokiais dokumentais buvo galima fiksuoti ir konstatuoti faktą. Raštinė mažuosiuose miestuose dažnai buvo viena, o didesniuose – atskira kiekvienai institucijai. Raštinė tvarkė tarybos ir miesto teismų einamąją raštvedybą, vedė vadinamąsias aktų knygas, tai yra notarinių knygų atitikmenį, dažnai tvarkė miesto mokesčių ir rinkliavų rinkimą, vedė žiniaraščius, saugojo visą tą medžiagą⁴³. Civilinių santykių įvairovė ėmė plėsti raštininkų veiklos apimtį, jie turėdavo pagalbininkus – rašovus, kurie atlikdavo kasdienį darbą: perrašinėdavo

⁴⁰ Aukščiausias valstybinės valdžios pareigūnas;

⁴¹ Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kariuomenės vyriausiasis vadas;

⁴² RAGAUSKIENĖ, R. *Spaudas XVI-XVII a. pr. LDK bajorijos gyvenime*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]. Prieigą per internetą:

http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#spaudas-xvixvii-a-pr-ldk-bajorijos-gyvenime_fact_470

⁴³ ZIGIMANTAS, K. *Lietuvos Heraldika I*. Vilnius: Baltos lankos leidykla, 1998, p. 177.

privilegijas, juodraščius į švarraščius, surinkdavo nuorašus ir pan.⁴⁴. Visą šį atliekamą darbą kontroliavo raštininkas ar tas asmuo, kuris įgaliodavo atlikti pagalbininkams darbus, galiausiai raštininkai įtraukdavo dokumentacijas į bendras knygas ir suformuodavo vieną dokumentų seriją.

Raštininkams šių pareigų įgijimas reikšdavo karjeros pradžią. Raštininku galėjo tapti asmuo, kuris turėjo gerą reputaciją, nekilnojamojo turto, išmanė teisę, mokėjo atitinkamą kalbą. Dažniausiai raštininkais tapdavo sėslūs bajorai ir juos skirdavo to pavieto (ATR administracinis-teritorinis vienetas) seniūnas. Seniūnas vėliau turėdavo gauti valdovo pritarimą. Būdavo atvejų, kad raštininkai dirbdavo net kelis metus, kol valdovas patvirtindavo jo vietą. Lotyniškojo notariato atstovai savo vietą dažniausiai užimdavo iki gyvos galvos, nebent dėl ligos patys atsisakydavo pareigų ar būdavo išsiaiškinama, kad raštininkas neteisingai atlieka savo pareigas, tada jis būdavo nušalinamas nuo pareigų. Vienas iš tokių pavyzdžių, kai raštininkas Pogoželskis rengė sąmokslą prieš miesto valdžią (1612 m.) ir kelis metus iš eilės klastojo dokumentus, išaiškinus. Išaiškėjus, jis buvo viešai paskelbtas „savavaliu ir klastotoju“, todėl buvo degraduotas ir nuo raštininko pareigų nušalintas⁴⁵. Tai buvo viena švelniausių bausmių, I ir III Lietuvos Statute įtvirtinta, kad už valdovo rašto klastojimą nusikaltėliui numatyta sudeginimo bausmė, o už kitų pareigūnų – kartuvės⁴⁶. Paskiriant raštininką, šie privalėjo duoti priesaiką ir laikytis nerašyto etikos kodekso.

Jau ATR laikais buvo įtvirtinta tvarka, kad dokumentai negalioja, jei užrašyti namuose ar kitose vietose, kurios nėra oficialios raštininkų darbo vietos. Išimtyms taikytos testamentams ir turto vertinimo raštams. Visas darbas būdavo apmokamas, raštininkui nuo kiekvieno šaukimo po du grašius, nuo laidavimo lakšto – keturi grašiai, nuo priminimo lakšto – du grašiai, už įrašymą į registrą – grašis, už įrašymą į knygas – grašis, už įrašo iš knygų parengimą – du grašiai, nuo teisminių lakštų, suteikiančių teisę į dvarus, žmones ir valdas ir tokių teisių patvirtinimą, ir visokio pobūdžio įrašymus ir taip pat už perkėlimą įrašų iš pilies į žemės teismų aktus, už tokį įrašą, kuris bus ant vieno lapo – dvylika grašių, o jei bus ant dviejų ar daugiau lapų – dvidešimt keturi grašiai, o ant pergamento, kadangi svarbiausias dalykas, - keturiasdešimt aštuoni grašiai. Pergamentą, virvelę ir vašką pati šalis turi duoti. Nuo dokumento, po parengimo siunčiamo į kitą pavietą – šeši grašiai⁴⁷.

⁴⁴ KARPAVIČIENĖ, J. Notariato kultūros raiška istorinės Lietuvos miestuose. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 61.

⁴⁵ KARPAVIČIENĖ, J. Notariato kultūros raiška istorinės Lietuvos miestuose. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 68.

⁴⁶ DUBONIS, A. Raštininkas. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 585.

⁴⁷ STUKIENĖ-ŠMILGELSKYTĖ, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 77.

Antspaudas taip pat kainuodavęs, akto gavėjas XVI a. už anstpaudą turėjo mokėti nuo 1 iki 3, XVII a. – nuo 2 iki 6, o nuo XVIII a. nuo 7½ iki 15 grašių⁴⁸. Lyginant su LDK raštininku, tapo tik vienas asmuo, kuris gaudavo atlygį už savo atliktą darbą.

Raštininkai, kurie reikalavo didesnių mokesčių, nei nustatyta 1616 m. įstatyme, buvo baudžiami 100 grašių bauda į valstybės išdą. Bauda baudžiami buvo ir tie, kurie per savaitę neišdavė nė vieno parašyto dokumento. Raštinėse vyravo hierarchinė atsakomybė, už kanceliarijos darbuotojų piktnaudžiavimus numatė dideles baudas raštininkui. Tai – lotyniškojo notariato bruožas. Šiandieną ši sąlyga taip pat galioja – notaras atsako už pavaldinių atliktus veiksmus, kaip už savo.

Raštinės surenkamas mokestis turėjo būti padalintas tarp surinkėjų ir raštinės. Sistema modifikavosi, bet vis dar galioja lotyniškojo notariato modelyje – šiandieną atlygis, gautas už notarinių funkcijų atlikimą, yra paskirstomas atitinkamai: dalis paliekama notarui, kita dalis sumokama į valstybės biudžetą.

Nors dėl didelių notariato atstovų įkainių, raštininkų paslaugomis naudojosi daugiausia asmenys, kurie turi pakankamai daug turto, visą ATR gyvavimo periodą raštininkų alga didėjo. Tai lėmė gerėjančios ekonominės sąlygos, didėjantis sandorių kiekis. Augantis bajorijos poreikis naudotis tiek teisminėmis, tiek notarinėmis paslaugomis, paskatino ir raštininkų kanceliarijų plėtrą. Augo ir raštininkų funkcijų skaičius – raštininkai pradėjo knygoje fiksuoti skolų sumokėjimus ir terminus skolai sumokėti, šaukimus į teismą ir neatvykimus į juos. Šios funkcijos yra nukrypimas nuo lotyniškojo notariato koncepcijos. Lotyniškojo notariato atstovai nėra teismo darbuotojai. Šios funkcijos daugiau būdingos valstybiniam notariatui, kur asmuo, būdamas etatiniu valstybės tarnautoju, galėjo eiti ir notaro, ir teismo pareigūno ar kito įgalioto asmens funkcijas.

ATR kanceliarijose taip pat buvo suteikiami pakvitavimai, įgaliojimai, testamentai, inventorių surašymas, sudaromos nuomos, globos sutartys, skiriami atstovai. Fiksuojami bylų nuosprendžiai, aprašomi kūno sužalojimai, dėl kurių galima kreiptis į teismą, taip pat vagystės už kurias asmenys privalo atsakyti.

Kauno miesto aktų knygoje aprašomi įvykiai:

- 1561 m. sausio 11 d. Atminčiai įrašoma, kad velionio povaičio Motiejaus Jodo vaikams iš skrynelės suolininkas Motiejus Eitvilaitis išdavė pusę kapos grašių⁴⁹.

⁴⁸ RIMŠA, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų anspaudai*. Vilnius: Žara leidykla 1999, p. 103.

⁴⁹ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 331.

- 1561 m. sausio 20 d. Matviejus Čiska pakvitavo, kad iš vaito gavo visus daiktus, paveldėtus mirus Ilijai Kuzminčiui, išskyrus žalią sajaną ir mėlyną anglišką apsiaustą, esančius pas buvusią Ilijos virėją Uršulę⁵⁰.
- 1561 m. sausio 25 d. Kauno pavieto bajoras Bernotas Rimkaitis, perduoda velioniui broliui Juknai priklausiusio namo pusę su smukle Vilkijos pavieto bajorui Jonui Motiejūnui ir jo žmonai Daratai; Jukna buvo Daratos tėvas⁵¹.
- 1561 m. sausio 28 d. Grigas ir Motiejus Jačutavičiai laiduoja už brolių, kuris dėl kažkokio būgno turės stoti į teismą, kai to pareikalaus Grigas Žydelaitis⁵².
- 1561 m. vasario 11 d. Simono Šimtakapio pasodintas į kalėjimą už 25 kapų grašių skolą Misius Aleknonis paleidžiamas, nes keli asmenys laiduoja, kad jį rytoj pristatys į teismą⁵³.
- 1562 m. liepos 17 d. Mėsininkė Jadvyga Martynienė pripažįsta, kad pakvitavo Povilui Kairiui už gražintą skolą, kuri buvo įrašyta į velionio Martyno testamentą; Tuo tarpu Jonas Petravičius apkaltina Jadvygą nesumokėjus jai puskapio grašių už teisinę paslaugą. Vaitas dėl puskapio grašių bylą persiunčia burmistrams⁵⁴.
- 1564 m. balandžio 10 d. Petras Nestiukas po tėvų mirties per savo draugus Joną Kochanovskį ir M. Martinaitį savo turto globėju paskiria savo dėdę Adomą Nestiuką⁵⁵.

Pateikiamas dokumentas buvo užrašomas į knygas, kad nedingtu, taip pat nurašomas dviem egzemplioriais. Duomenys apie išduotą kopiją turėjo būti įrašyti toje pačioje knygoje.

Visi aktų knygas pildantys raštininkai, privalėjo laikytis šių principų: materialinio aiškumo, formalaus aiškumo, įrašymo pirmumo, detalumo ir pasitikėjimo. Atitinkantys šiuos principus įrašai galėjo būti skundžiami teisme.

Viena iš labiausiai populiarėjančių ir taip pat tobulėjančių sričių tapo testamentų surašymas. Žmonės ėmė geriau gyventi, turėdavo daugiau turto, kurį galėjo palikti artimiesiems, ėmė suprasti gyvybės trapumo faktą sergant, todėl norėjo, kad po jo

⁵⁰ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 334.

⁵¹ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 335.

⁵² ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 335.

⁵³ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 337.

⁵⁴ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 411.

⁵⁵ ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI – XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 442.

mirties būtų įvykdyta tiesioginė jo išreikšta valia. Testamentams buvo nustatoma speciali tvarka, kuriuo atveju testamentas būdavo laikomas sudarytu. Pati svarbiausia ir pagrindinė sąlyga buvo liudytojų dalyvavimas (jei nedalyvauja magistrato pareigūnai, privalo būti septyni liudytojai, turintys antspaudus), kita svarbi sąlyga – testatoriaus būklė: sveikas protas bei savanoriškas valios išreiškimas. Sudarytas ir specialus sąrašas, kas negalėjo būti testatoriumi. Testamento negalėjo sudaryti vaikai (berniukai iki 14 metų, mergaitės iki 12 metų), vienuoliai, nusikaltėliai, nuteisti mirti, asmenys, užstatyti kitų valdžion, eikvotojai (nejaučiantys ribų išlaidavimui), pamišėliai (kol neatgaus proto), nebyliai ir kurtieji (nors jeigu mokėjo rašyti, galėjo sudaryti testamentą), aklieji (nebent padedant labai artimam žmogui, kuriuo pasitikėtų)⁵⁶. Remiantis Magdenburgo teise, testatoriui būdavo draudžiama disponuoti savo turtu, taip pat jį palikti, jei jis sunkiai sirgo. Testamentuose jau tuomet buvo užfiksuotos gyvenimo realijos iš jų sprendžiama, kad jau buvo nustatytos paveldėjimo linijos. Žemutinei priklausė vaikai, anūikai, proanūkiai, aukštutinei tėvas, motina, senelis ir senelė, šalutinė brolis, sesuo, dėdė. Tik neturint nei vieno artimo giminaičio iš šių linijų turtą paveldėdavo sutuoktinis. Vyras paveldėdavo žmonos kraitį, išskyrus specifinę jo dalį, o našlė gaudavo įkraitį, bet jei jis nebuvo išskirtas trečdalį arba ketvirtadalį santuokoje įgyto turto⁵⁷. Daugiausiai turto paveldėdavo mažamečiai vaikai ir žmona, jei vaikai mirtų visas turtas tuomet atitektų žmonai. Asmenys, gaudavę pagrindinę palikimo dalį, privalėdavo apmokėti testatoriaus skolas. Testamentu paliekamam turtui būdavo taikomi tam tikri apribojimai, kilnojami daiktai galėdavo būti paliekami kam testatorius nori, o nekilnojamas turtas turėjo likti pagal nustatytas paveldėjimo linijas. Moterų teisės buvo daug menkesnės nei vyrų, viskas turėdavo likti įpėdiniais ir artimiems giminaičiams, kiekvienas veiksmas, kuris buvo susijęs su paveldėjimu turėjo būti su vyro sutikimu. Egzistavę ir turtinio dovanojimo atvejai ne tik fiziniams asmenims, bet ir špitolėms⁵⁸, bažnyčioms, mokykloms ar kitoms institucijoms, skirtoms visuomenės gerovei skatinti. Pastebima tai, kad šeima yra laikyta vertybe. Vis dažniau surašinėjamas asmens testamentas, leidžia daryti išvadas, kaip asmenys yra diferencijuojami palikėjo, kam dažniausiai perleidžiamas turtas ir koks turtas.

Vienas svarbiausių LDK feodalizmo laikotarpių šaltinių drauge su užrašymais, privilegijomis, teismo nuosprendžiais ir testamentais yra inventoriai, arba registrai, t.y. dvarui ir valsčiui priklausančių gyventojų surašymai ir turto aprašymai⁵⁹.

⁵⁶ ANUŽYTĖ, L. Maro meto (1602) Merkinės miestiečių testamentai. Iš *Lietuvos miestų šaltiniai 3*. Vilnius: LII leidykla, 2001. p. 103.

⁵⁷ ANUŽYTĖ, L. Maro meto (1602) Merkinės miestiečių testamentai. Iš *Lietuvos miestų šaltiniai 3*. Vilnius: LII leidykla, 2001. p. 105.

⁵⁸ Prieglauda, ligoninės pirmtakė.

⁵⁹ JABLONKSIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979, p. 297.

Inventoriuose būdavo aprašomas visas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas (žemė, dvarai, gyvuliai, priklausiniai, sėklos ir kitas inventorius), prievolės. Nuo XVI a. pabaigos jie tapo privalomu dokumentu, kuriuos turėdavo surašyti ir antspauduoti raštininkas. Jie buvo reikalingi norint turtą užstatyti, parduoti ar palikti testamentu. Pačio inventoriaus detalumą nustatydavo tikslas, kuriam jis budvo surašomas.

Augant miestų skaičiui, modernėjant visuomenei ir įvairėjant jų teisinių santykių amplitudei, nebeužteko, kad teismų reikalus tvarko tik didikai arba jų vietininkai, todėl I Lietuvos Statutas pradėjo žemės teismų kūrimo procesą, kuris buvo užbaigtas išleidus III Lietuvos Statutą. Teismų reforma, be jokių abejonių, buvo viena iš didžiausių to meto valstybės gyvenimo naujovių⁶⁰. Plečiantis valstybės aparatui, kiekviena iš centrinių ir vietinių institucijų turėjo savo raštininkus. Tai labai svarbi asmenybė šiuose institucijose ir sukurtuose teismuose, nes kuriant juos buvo panaudota raštvedybos tradicija, kurią buvo suformavę to meto raštininkai. Teismo raštininkui būdavo keliami ne tik kvalifikacijos reikalavimai – jis turėjo gerai išmanyti teisę, taip pat turėti žemės tame pavieta⁶¹, kuriame dirbo, būti krikščioniškojo tikėjimo bajoras, bei turėti nepriekaištingą reputaciją visuomenėje. Žemės teismo raštininkas dar turėjo mokėti rašyti „rusiškais raidėmis“⁶². Šias atstovais negalėjo būti asmenys, kurie neatitiko išvardintų reikalavimų. Taip pat jais negalėjo tapti asmenys, kurie turėjo postus kituose valstybės pavietuose, ir dvasininkai, nes jiems nebuvo pavedamos žemiškųjų reikalų tvarkymo funkcijos.

Nepaisant to, kad ne viena savybė atitiko lotyniškojo notariato sampratą, ATR raštininkai nebuvo tikrieji lotyniškieji notariato atstovai. Jų kvalifikacija, funkcijų atlikimas ir tai, kad turi vienintelę darbo vietą, atitiko sampratą, bet svarbiausias bruožas – priklausomybė teismo institucijai –, nulėmė, kad ATR laikais veikusių raštininkų negalime laikyti lotyniškuoju notariatu.

Bajorija nuo pat ATR gyvavimo pradžios norėjo visą valdžią perimti į savo rankas ir centrinę valdžią padaryti turinčią vis mažiau galių, jai puikiai pavyko, seimeliuose, kuriuos kontroliavo bajorija buvo sutelkta valdžia, raštininkų rinkimo tvarką jie pakeitė nuo 1764 m. konvokacinio⁶³ priimta konstitucija įteisino tvarką, kad raštininkas privalėjo būti renkamas seimelyje balsų dauguma⁶⁴.

⁶⁰ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564 – 1588 m.)* Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 77.

⁶¹ Administracinis vienetas, gyvavęs nuo XVI a. II pusės iki XVIII a.

⁶² VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564 – 1588 m.)* Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 105.

⁶³ Laikotarpiu, kuomet nebuvo išrinkto valdovo, veikęs seimas.

⁶⁴ STUKIENĖ-ŠMILGELSKYTĖ, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos. Iš Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 79.

Raštininkas ATR laikais įgavo daugiau funkcijų teisiškai jis buvo teismo narys, kanceliarijos, kuri aptarnavo teismą ir atliko notarines funkcijas vadovas, bei pagrindinis asmuo, kurio žinioje būdavo archyvas ir jo teikiamos paslaugos. Raštininkas dažnai pereidavo visus tarnybinės hierarchijos laiptelius, kartais iš karto „peršokdavo“ į pavieto žemės teisėjo vietą⁶⁵. Būdavo atvejų, kai teismai tapdavo notarinėmis institucijomis, nes didesnę dalį jų darbo užimdavo notariniai įrašai nei procesiniai sprendimai. Pavyzdžiui, 1571 m. turtinių aktų įrašai – pirkimas-pardavimas (47), dovanojimas (35), dalybos-mainai (7) – sudaro didesnę jų dalį, o kriminalinės bylos (37) ar turtinių ginčų sprendimai (22) dar nevyrauja ir sudaro apie trečdalį knygos įrašų⁶⁶. Teismo proceso atžvilgiu jis galėdavo ir neįvykti, bet notarinės funkcijos būdavo fiksuojamos visada, jais būdavo pildoma aktų knyga nepertraukiamai. Šį mano paminėtą pavyzdį galima traktuoti, kaip nukrypimą nuo lotyniškojo notariato modelio, nes raštininkas atliko dvigubas funkcijas. Tai, žinoma, suteikė privalumų to meto raštininkams, nes jie, suprasdami daugiau sričių, turėjo daugiau teisinių žinių.

Didelius pokyčius notarų darbe įtvirtino reformos, kurios buvo įgyvendintos Ketverių metų seime (1788 - 1792). Pertvarkoma kariuomenė, keičiama mokesčių sistema, gerinama miestiečių padėtis ir kuriama konstitucinė monarchija. Ketverių metų seimas įvedė naują administracinę visos valstybės suskirstymą, bei iš esmės pertvarkė nuo XVI a. funkcionusią teismų sistemą: panaikino pavieto, pilies, žemės ir pakamario teismus, o vietoj jų įsteigė naujas institucijas⁶⁷. Be visų anksčiau minėtų notarinių funkcijų atlikimo teismo raštininkai papildomai atlikti turėjo šias funkcijas: dalyvauti teisme ir turėti patariamojo balso teisę, registruoti teismo posėdžio eigą, fiksuojant jo dieną, valandą bei teisėjų dalyvavimą jame, surašyti nutartis lenkų kalba, esant būtinybei juos perskaityti ir išduoti šalims taip pat užregistruoti juos knygoje, priimti įrašus ir taip pat teismo pripažintus sandorius įtraukti į knygas. Atsiradę žemionų teismo raštininkai įgavo dar daugiau pareigybų, jie privalėjo: 1) kruopščiai prižiūrėti archyvą ir kanceliariją; 2) per teismo posėdžių pertraukas priimti aktacijas, patvirtinimo ar gavimo dokumentus, sandorių sutartis lenkų kalba (rašytines); 3) išduoti išrašus; 4) rūpintis aktų knygų tvarkymu; 5) prižiūrėti regentų ir kanceliarijos darbuotojų darbą, rūpintis žemionų archyvo saugumu ir tvarkymu⁶⁸. Raštininkų rinkimas skyrėsi. Jis buvo renkamas visų teisme esančių pareigūnų

⁶⁵ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564 – 1588 m.)* Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 112.

⁶⁶ VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564 – 1588 m.)* Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 90.

⁶⁷ STUKIENĖ-ŠMILGELSKYTĖ, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 81.

⁶⁸ STUKIENĖ-ŠMILGELSKYTĖ, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 84.

bendru sutarimu arba slaptu balsavimu. Slapto balsavimo metu būdavo dedami rutuliukai į vazas: viena vaza skirta rutuliukams, kad asmuo tinkamas eiti raštininko pareigas, kitoje – kad ne. Suskaičiavus rutuliukus, tapdavo aišku, ar asmuo tapo žemionų teismo raštininku. Raštininko kadencija truko septynerius metus, o asmuo, atsakingas už aktų knygas, buvo renkamas iki mirties. Nuo XVIII a. raštininkas, nors ir buvo išrinktas eiti pareigas, tai galėjo daryti tik įstojęs į konfederaciją. Iš pradžių ši organizacija priminė primityvią notariato bendruomenę, kurioje visi notarai dalindavosi įžvalgomis ir nuomonėmis, bėgant laikui organizacija tobulėjo. Organizaciją plėtojantys ateities notarai, ją stiprino, todėl jos prototipas panašus į šiuolaikinius Notarų rūmus. XVIII a. pab. įvestas asmeninės pareigūnų atsakomybės principas atlyginti žalą už neteisingai padarytus ar iš viso nepadarytus veiksmus.

Liublino unija likvidavo valstybingumą ir suverenumą, kūrė nelygiateisį bendrijos santykį, aiškiai skriaudžiantį lietuvius, ir ardė jau nusistovėjusią tvarką visuomenėje bei politikoje. Raštininkai visą ATR gyvavimo laikotarpį stengėsi išlaikyti Lietuvos identitetą, vadovavosi priimtais Lietuvos Statutais ir sparčiai tobulėjo užsiimdami savo veikla, plėsdami darbo funkcijas, adaptuodami jas pagal to meto poreikius, kartu išlaikydami pamatinius raštininkų principus. Galima drąsiai teigti, kad šių lotyniškojo notariato atstovų raida Lietuvoje su laiku vis panašėjo į šiandienos notarus. Įvairiuose analizuotose šaltiniuose, kuriuose randama informacija apie raštininkus arba jų sudarytus raštus, nurodoma, kad ATR raštininkai davė didžiulį indėlį tolimesnei notariato raidai. Tai neįkainojamas istorijos paveldas, kuris leidžia suvokti apie tuo metu gyvenusių žmonių socialinę padėtį, migraciją ir imigraciją iš kaimo į miestus, darbus ir amatus.

Pasidalinus ATR ir didžiąją Lietuvos dalį inkorporavus į Rusijos imperiją, notariatas nors ir įgavo kitus pavidalus bei prisitaikė prie kitų istorinių aplinkybių, bet III Lietuvos Statuto pritaikymą savo teisinėje sistemoje išlaikė iki 1840 m., o visų Lietuvos Statutų svarbą prisiminė ir pabrėžė net XIX a. sukilimo prieš okupacinę rusų valdžią dalyvis: „Lietuvis yra tas, kuris gerbia laisvę ir laikosi Lietuvos Statuto“⁶⁹.

⁶⁹ KARPAVIČIENĖ, J. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Europos teisinės kultūros erdvėje: istorijos diskursas. Iš *Notariatas*, 13/2012, p. 24.

2.1. Notariatas Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje

Nustojus gyvuoti ATR, didžioji Lietuvos dalis atiteko Rusijos imperijai. Tačiau dar beveik pusę šimto metų Lietuvoje galiojo senieji Lietuvos įstatymai. Lietuvos Statutas panaikintas tik 1840 m. Vakarų krašto teismuose įvedama Rusijos teisė. Lietuvos vardas išbraukiamas iš Vilniaus ir Gardino gubernijų pavadinimų⁷⁰. Teismo raštvedyboje lenkų kalba buvo pakeista rusų kalba. Liaudies masių – lietuvių – kalba į administracijos ir teismo įstaigas, kaip paprastai nebuvo įleidžiama⁷¹. Į valdžią 1855 m. atėjus naujam Rusijos imperatoriui Aleksandrui II imta tobulinti visa Rusijoje galiojusi teisinė sistema, jo užmoju 1861 m. valstybės kanceliarijai buvo patikėta sudaryti „Pagrindinius teisės reglamentus Rusijoje. Šių reglamentų ruošimui buvo pakviesti geriausi to laiko juristai⁷². Buvo pertvarkyta visa teismų sistema. Teismo įstatai numatė įsteigti dvejopus teismus visų luomų atstovams – apygardos teismą ir teismo rūmus – ir smulkiems nusikaltimams bei nedidelių sumų ieškiniams nagrinėti – taikos teismą su supaprastinta teiseną⁷³.

1866 m. balandžio 14 d. Rusijos imperijos notariato įstatymas (*Položenije o notarialnoj časti*)⁷⁴, įsigaliojęs ir Lietuvos teritorijoje, įteisino naują notariato sistemą. Notariatą sudarė notarai ir vyresnieji notarai (toliau – vyr. notarai), kurie buvo teismo tarnautojai, o jų skaičių nustatė Teisingumo ministerija. Skaičiaus nustatymas atitinka lotyniškojo notariato bruožus, kai ribojimas jo pertekliaus, bet vis dėlto pati notariato koncepcija turinti dviejų rūšių notarų yra nukrypimas nuo lotyniškojo modelio. Notaras pats kaip asmuo neturi tiesioginio vadovo, kuriuo šioje sistemoje buvo vyresnysis notaras. Pagal tą patį Rusijos įstatymą (5 str.) notarais galėjo būti skiriami pasiekę pilnametystę, teisme ar visuomenėje „nesusitepę“ asmenys, neužimantys kitų valstybinių ar visuomeninių pareigybių Rusijos valdiniai, deponavę nustatytą piniginių laidą; be to, kiekvieno jų gebėjimas teisingai surašyti aktus ir notarinių bylų vedimo, bei reikalingų įstatymų išmanymas turėjo būti patikrintas komisijos, sudarytos iš apygardos teismo pirmininko, vyresniojo notaro ir prokuroro (15 str.). Vyresniems notarams buvo keliamas aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas⁷⁵, jie kontroliavo visų žemesnio rango notarų

⁷⁰ ALEKSANDRAVIČIUS, E; KULAKAUSKAS, A. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos leidykla, 1996, p. 321.

⁷¹ Lietuvos TRD Tautų draugystės ordino mokslų akademijos institutas. *Lietuvos TSR istorija nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Vilnius: „Mokslas“, 1985, p. 244.

⁷² И. А. Федосова. История СССР. XIX - начало XX в. Москва: "Высшая школа", 1987, p. 170.

⁷³ IVANOVAS, M, L; SIDROVAS, L, A; JACUNSKIS, K,V. *Tsrs istorija II tomas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, p. 61.

⁷⁴ NEKROŠIUS, V. *Notariato teisė*. Kaunas: Dangerta leidykla, 1997, p. 26.

⁷⁵ MAKSIMAITIS, M. Lietuvos Notariatas 1918 – 1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. Iš *Jurisprudencija*, 2010, nr. 2 (120), p. 13.

darbą. Prieš pradėdami dirbti, notarai būdavo egzaminuojami specialios komisijos, kurią sudarė apygardos teismo pirmininkas, prokuroras ir vyr. notaras. Notaro skyrimas ir atleidimas buvo teismo rūmų pirmininko kompetencija, o veiklos priežiūrą vykdavo apygardos teismas. Už netinkamą funkcijų atlikimą, notarams galėjo būti taikomos drausminės nuobaudos: įspėjimas, bauda, suėmimas, pareigų pažeminimas arba griežčiausia nuobauda – atleidimas iš darbo.

Notaro darbas būdavo apmokamas dvejopai: mokestis pagal nustatytą taksą; mokestis pagal individualų susitarimą su klientu. Jeigu notaras vienašališkai nusprendavo keisti užmokesčio dydį, tai būdavo kvalifikuojama kaip sukčiavimas ir notaras būdavo patraukiamas baudžiamojon atsakomybėn. 1866 m. Notariato įstatyme buvo įtvirtintas 64 straipsnis, kuris numatė civilinio ieškinio pateikimą notarui už padarytą žalą. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl kiekvienas notaras prieš pradėdamas darbą privalėjo nustatytą pinigų sumą perduoti į teismo depozitinę sąskaitą. Jei jam būtų pateiktas civilinis ieškinys, ši suma būtų skirta žalai atlyginti. Jei depozitinės sumos nepakakdavo reikalavimui patenkinti, notarai atsakydavo savo turtu. Asmeninė turtinė atsakomybė – tai vienas iš lotyniškojo notariato bruožų. Šioje sistemoje jis pateiktas kiek skirtingai. Depozitinę sąskaitą galime palyginti su šių dienų būtina prievole Notarų rūmams apdrausti kiekvieno notaro civilinę atsakomybę, jei jis nėra apdraustas nėra išpildomi visi reikalavimai šia veikla užsiimti. Kiekvienas Rusijos imperijoje pradėjęs dirbti notaras gaudavo antspaudą su savo vardu ir pavarde, taip pat gubernijos, kurioje dirbo, simbolika. Be antspaudo, dokumento tikrumas buvo niekinis.

Įstatymas nustatė tvirtinamąją notariato organizacijos sistemą. Tai reiškia, kad veikla buvo suskirstyta į dvi dalis: tiesioginę ir tvirtinamąją. Tiesioginė – įvairų aktų ar dokumentų surašymas, įgaliojimų suteikimas, parašų tikrumo tikrinimas, asmenų veiksnio knygos. Tai buvo notaro kompetencija. Tvirtinamoji – jau sudarytų svarbiausių notarinių aktų tvirtinimas, registravimas ir užrašymas notarinėse knygose. Tai buvo vyr. notaro kompetencija. Prieš patvirtindami aktą, notarai privalėjo nustatyti asmens tapatybę, įsitikinti, kad sutartis neprieštarauja galiojantiems įstatymams, gerai moralei ir orumui, kad šalys pas notarą atvykusios laisva valia ir nieko neverčiamos. Ši sistema labai panaši į lotyniškąją – akcentuojama asmens valia, atitiktis įstatymams.

Rusijos imperijoje susiformavęs notaro institutas turėjo lotyniškojo notariato užuomazgų bei nukrypimų, galiu teigti, jog ši sistema gimininga, bet ne ta pati lotyniškoji. Tam galėjo turėti įtakos pats valstybės valdymo modelis, kuriame pirmiausia buvo akcentuojama pati valstybė, bet ne jos piliečiai. Įstatymas, kuris buvo išleistas Rusijos

imperijos metu, buvo modifikuotas nepriklausomos Lietuvos kompetentingų teisininkų, kurie stengėsi jį padaryti visiškai lotyniškąjį.

3. LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS LIETUVOJE TARPUKARIU

Lietuvos Taryba, kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintą tautų apsisprendimo teisę ir lietuvių Vilniaus konferencijos nutarimu rugsėjo mėn. 18-23 d. 1917 metais, skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir sąvalstybę atskiriant nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis⁷⁶.

Paskelbus nepriklausomą Lietuvos valstybę, imtasi veiksmų reformuoti egzistavusią sistemą, pritaikant joje demokratinį valstybės valdymo modelį. Pirmuoju Lietuvos prezidentu išrinktas Antanas Smetona, priimta Laikinoji 1918 m. lapkričio 2 d. Konstitucija, papildyta 1919 m. balandžio 4 d. Konstitucijos papildyme buvo sutelktas didelis dėmesys vykdomajai valdžiai stiprinti. 1920 m. išrinktas Steigiamasis Seimas, kurio pareiga tapo sukurti valstybės valdymo modelį, padėti jam pamatus ir nustatyti santykį su kitomis valstybėmis.

Suvokiant, jog senosios LDK teisės atkūrimas netikslingas ir neįmanomas, o mėginimas staigiai iš pagrindų savą teisę kurti naujai, reikštų praktiškai neišsprendžiamą uždavinį. Lietuvos Taryba savai teisės sistemai vylėsi panaudoti visa, kas rasta tinkama galiojusioje teisėje Lietuvos žemėse, atkuriant nepriklausomybę⁷⁷. Todėl Laikinojoje Lietuvos Konstitucijoje 1919 m. buvo įtvirtintas skyrius „Pamatinės piliečių teisės“ ir jo 24 straipsnis formuluotas buvo taip: „Sriityse, kuriose Lietuvos valstybės nėra išleistų naujų įstatymų laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“⁷⁸.

1918 m. rugpjūčio 7 d. raštu Lietuvos Tarybos Teisininkų komisija pranešė Lietuvos Tarybos prezidiumui, kad tuoj imsis šių dviejų darbų: 1) atlikti paruošiamąjį darbą Teisių Departamentui steigti, tam tikslui – a) tęsti toliau veikusios Lietuvoje rusų teisės (civilinės, kriminalinės, procesualės⁷⁹) vertimų darbą; b) paruošti schemų teismu bei notariato organizacijos Lietuvoje su nurodymu reikalingųjų štabu, biudžeto ir žmonių kurie galės teismo bei notariato organizacija apimti ir ją tvarkyti⁸⁰. Ministeris⁸¹ Pirmininkas,

⁷⁶ Lietuvos centrinis valstybės archyvas f. 1014, ap. 1, b. 14, l. 87.

⁷⁷ MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918 – 1940 m. Iš *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(2), p. 406.

⁷⁸ ANDRIULIS, A; MOCKEVIČIUS, R; VALECKAITĖ, V. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. Iš *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15)*. Vilnius: Teisės institutas, 1996, p. 3.

⁷⁹ Processuali teisė, tai tas pats kas procesinė teisė

⁸⁰ Lietuvos tarybos teisininkų komisijos 1918 05 28 raštas Lietuvos tarybos Prezidiumui, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1014, ap. 1, b. 32, l. 10.

⁸¹ Tarpukario metu taip buvo vadintas ministras.

Teisingumo Ministeris ir Ministerių Kabineto Reikalų vedėjas 1919 m. sausio 16 d. patvirtino Laikinojo Lietuvos Notariato įstatymą, kuris buvo tas pats Rusijoje galiojęs įstatymas, tik jame panaikino apie penkiasdešimt (iš 217) demokratinei santvarkai prieštaraujančių straipsnių, o kitus pakeitė, esminiai pakeitimai buvo šie⁸²:

1. Notariato įstatymai, kurie yra buvę rusų valdžiai esant, pasilieka su toliau nurodytomis atmainomis.

5. Notariato įstatymų straipsniuose žodžiai „Rusija“ ir „Rusijos valdinys“ pakeičiami žodžiais „Lietuva“ ir „Lietuvos pilietis“.

7. Notarų kontoros steigiamos ten kur Teisingumo Ministeris ras reikalo.

15. Notarais yra skiriami žmonės pakankamai mokyti ir prityre notaro darbe.

16. Notarus skiria ir šalina Teisingumo Ministeris.

203. Be nurodytų šiuose įstatymuose įmokėsnių, notarai, už kiekvieną savo darbą ima tam tikra taksa nustatyta užmokestinį, kurį kiekvieną mėnesį, ne vėliau kaip 2, 11 ir 21 dieną, turi įnešti išdan, pasilikdami sau 25 nuošimčius.

Kandidatai į notarus turėjo būti ne tik mokyti ar prityrę, bet taip pat ir neteisti pilnamečiai Lietuvos piliečiai, neinantys kitų valstybinių pareigų, taip pat mokantys vieną papildomą kalbą, kuria kalbama tame krašte, kur jis dirbsiąs. Laikinas notariato sutvarkymo įstatymas panaikino materialinę notarų atsakomybę ir prievolę įmokėti į teismo depozitinę nurodytą pinigų sumą, tam tikslui kuomet bus atsiradusi materialinė atsakomybė už netinkamai atliktus, visiškai neatliktus notarinius veiksmus.

Teisingumo ministro P. Leono 1919.I.11 įsakymu buvo paskirti pirmieji mūsų naujoje valstybėje notarai, iš viso 18, po 9 kiekvienai teismo apygardai: Suvalkų ir Kauno. Pirmasis vyr. notaro tvirtino reikalingas, lietuviškasis aktas surašytas buvo 1919 m. kovo 17 d. Kelmės notaro Igno Rudavičiaus. Tad 1919 m. kovo 17 dieną ir pradėjo veikti mūsų notariatas⁸³. Notariatas buvo teismo įstaiga, o notarai – teismo pagalbiniai organai. Todėl vietose, kuriose nebuvo notarų, teisingumo ministro įsakymu jo funkcijas galėjo atlikti apylinkės teisėjai. Teisingumo ministerijos sudaryta sąmata 1919 m. vasario mėnesiui fiksavo, kad valstybė notariatui išlaikyti išleido per mėnesį 37.600 auksinių⁸⁴, kas yra palyginus maža suma, lyginant tai, kad taikos teisėjams buvo išleista 127.150 auksinių. Iš pradžių atgaivinus notariatą jo darbas stipriai strigo, nes 1915 m. į Rusiją buvo išvežtos įvairios knygos, bylos ir rejestrai priklausę notariato įstaigoms. Todėl tik sudarius taikos sutartį su Rusija visi dokumentai palaipsniui iki 1922 m. buvo gražinami Lietuvai.

⁸² Laikinas Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.

⁸³ BURKEVIČIUS, V. Lietuvos notariato veikimo dvidešimties metų sukaktis. Iš *Teisė*, 1939, t. 45, p. 99.

⁸⁴ Ministrų tarybos posėdžių protokolai, Lietuvos Centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b.4, l. 160.

Įstaiga padalinta į raštinę, kuri buvo padalinta į skyrius, sulig stambesnėms darbo rūšims: aktų tvirtinimo, žemės reformos, įkeitimo liudijimų, sueigų ir nutarimų ir kitų raštų žymėjimo, iš archyvų duodamųjų raštų, draudimų, piniginės apyskaitos skyriai, registratūra ir archyvas⁸⁵. Raštinė ir archyvas visuomet bendradarbiavo. Archyvan atiduodamos yra, metams pasibaigus, visos baigtos bylos ir notarų atsiųstos jų baigtos aktų knygos ir rejestrai ir kit. Raštinė nuolat reikalauja iš archyvo visokiems pasiteiravimams, aktų tvirtinimo, pažymėjimo ir kitiems reikalams, įvairios, esamos archyve medžiagos. Archyvaras, be archyvo tvarkymo ir saugojimo, visa, kas reikia, priima ir išduoda⁸⁶.

Notarų įstaigose buvo atliekami notariniai veiksmai: surašydavo ir tvirtindavo įvairius aktus, išduodavo įrašus ir nuorašus iš aktų knygų, darydavo paliūdijimus dėl dokumento ar parašo tikrumo, surašydavo pareiškimus, įgaliojimus, paskolos pasižadėjimus, nuomos sutartis, saugodavo asmenų pateiktus dokumentus, sudarydavo taikos sutartis, samdos sutartis, užpardavimo aktus, statybos sutartis, sutarčių projektus ir dar daug kitų sutarčių, teisinių santykių įtvatinimui. Sutartis sudaryta pas notarą tapdavo viešojo pobūdžio dokumentu, turinčiu įrodomąją galią. Vyr. notaro asmuo buvo aukščiau nei paprasto notaro. Vyr. notaras kontroliuodavo notarų darbą, turėjo teisę rinktis sau padėjėjus, raštininkus ir kitus etatinius darbuotojus, kuriuos, pateikus pasiūlymą, įdarbindavo arba atleisdavo apygardos teismo primininkas. Vyr. notaras taip pat turėjo įgaliojimą, prieš tai informavęs teismo pirmininką, įdarbinti laisvai samdomus darbuotojus į notariato įstaigą. Vyr. notaras tvirtino notarų sudarytus nekilnojamojo turto pirkimo ir pardavimo, pasidalijimo, atidalijimo, išskyrimo, dovanojimo, įkeitimo, nuomos sutartis ir aktus, uždėdavo ir nuimdavo nekilnojamojo turto draudimus, žymėdavo žemėtvarkos planus, tvirtindavo nuosavybės teisių perleidimą. Šie dokumentai turėjo būti pristatomi vyresniajam notarui per metus po jų įrašymo knygose⁸⁷. Prieš įrašydamas tvirtindamas ir registruodamas aktą, vyr. notaras privalėjo patikrinti ar aktas sudarytas teisėtai ar atitinka visus formalius reikalavimus, neprieštarauja galiojantiems įstatymams, nepažeidžia trečiųjų šalių interesų. Taip pat jis tvarkydavo neveiksnių asmenų sąrašus. Notarinius veiksmus notarai galėdavo atlikti tik toje apygardos teismo teritorijoje, kurioje būdavo registruota jo būstinė. Jei asmuo kreipdavosi asmeniškai į jį iš kitos teismo apygardos, jis privalėdavo taip pat atlikti prašomus notarinius veiksmus. Notarų santykiai su vyr. notaro įstaiga taip pat nenormalūs: įstatymu aiškiai nenumatytos vyr. notaro kompetencijos ir valdžios ribos: peržiūrint notarų surašytus aktus ir tvirtinant juos, daug pereina nuo vyr.

⁸⁵ BURKEVIČIUS, V. *Kauno notariato archyvas*. Kaunas: 1928, p. 11.

⁸⁶ BURKEVIČIUS, V. *Kauno notariato archyvas*. Kaunas: 1928, p. 10.

⁸⁷ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 58.

notaro nuožiūros, ir todėl kartais čia matyti savavaliavimas ar ignoracija (vyr. notarais skiriami notaro darbo neprityrę jauni teismo kandidatai)⁸⁸.

Laikinajame Notariato įstatyme buvo įtvirtinta, kad notaras privalo vesti šias knygas⁸⁹:

1. Apskritai visų jo daromų aktų, protestų, paliudymų ir jo patikrintų paskolos pasižadėjimų ir sutarčių rejestrą,
2. bendrą visų augščiau išvardintų jo daromų aktų ir paliudymų abėcėlės rodyklę,
3. visų dokumentų jam laikyti pavestų, sąrašą,
4. knygą visiems jo imamiems mokesniams įrašyti ir
5. asmenų, kurie apskelbti bankrotais; pilnamečių, kuriems atimta teisė valdyti savo turtą ir ant kurių uždėta globa, abėcėlės rodyklę, nurodant joje bankroto rūšį ir globos uždėjimo priežastį.

Visi notariniai veiksmai būdavo apmokami pagal nustatytą taksą⁹⁰.

Atlyginimas buvęs nuo 1 iki 15 rublių fiksuotos sumos. Brangiausias fiksuotos sumos notarinis veiksmas – testamentas. Už testamentą surašymą 15 ir po 20 kap.⁹¹ kiekvienam 100 rub.⁹² testamente nurodytos sumos⁹³. Jei dėl tam tikrų priežasčių notaras savo teisinius veiksmus atlikdavo ne kontoroje, būdavo imamas dvigubas mokestis. Septyniasdešimt penkis procentus už notaro darbą gaunamo atlygio iš klientų notaras turėdavo įnešti į valstybės išdą, o likusią dalį pasilikdavo sau. Laikinasis notariato sutvarkymas jiems, kaip valdininkams, nustatė pastovų atlyginimą iš valstybės išdo⁹⁴. Vyresnysis notaras gaudavo 1700⁹⁵, o paprastas notaras 950 auksinių⁹⁶. Paradoksalu tai, kad vyr. notaro padėjėjas ir sekretorius gaudavo didesnę atlyginimą nei notaras. Tai rodė akivaizdų vyr. notaro pranašumą už paprastą notarą, nors abu privalėjo būti mokyti ir prityrę notaro darbe.

Nuo 1924 m. iki 1928 m. notariato įstaigų darbas labai sparčiai aktyvėjo. Tai įtakoj⁹⁷: 1) žemės reformos ir žemės tvarkymo įstatymų intensyvus vykdymas, 2) Žemės

⁸⁸ BURKEVIČIUS, V. Iš notariato reformų ruošimo istorijos. Iš *Teisė*, 1929, Nr. 16, p. 65.

⁸⁹ Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Instrukcija Notarams. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.

⁹⁰ Fiksuotas atlyginimas už tam tikrą notarinį veiksmą.

⁹¹ Kapeika – šimtoji rublio dalis.

⁹² Rublis – piniginis vienetas

⁹³ Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Taksa už notaro darbą. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.

⁹⁴ MAKSIMAITIS, M. Pirmieji notariato įstatymai Lietuvoje 1866 – 1940. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R.Paknio leidykla, 2012, p. 115.

⁹⁵ Algų nustatymo centralinių ir vietos įstaigų valdininkams įstatymas. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920, nr. 30-343.

⁹⁶ Auksiniai – piniginis vienetas cirkuliavęs Lietuvoje pereinamajame laikotarpyje tarp rublių ir litų.

⁹⁷ BURKEVIČIUS, V. *Kauno notariato archyvas*. Kaunas: 1928, p. 15.

Banko veikimas (paskolai gauti reikia pristatyti iš vyresniojo notaro įkeitimo liudijimas); 3) Lietuvos – Latvijos sienos pravedimas (Latvijai duodama, einant konvencija, daug mūsų rejestrų ištraukų ir nuorašų, liečiančių tekusias jai buv. Rusų laikais Kauno gub. žemes); 4) Notarų skaičiaus padidinimas; 5) didelis reikalavimas, archyve esamų senų dokumentų nuorašų (vietoje karo laike žuvusių dokumentų, sąryšyje su žemės reforma ir t.t.) 6) padidėjęs reikalas žemės savininkams-kaimiečiams pažymėti savo turtą pripažinimo rejestruose (ypatingai daug remiantis kaimų sueigų nutarimais); 7) pristatomų tvirtinti aktų ir žymėti įvairių dokumentų skaičiaus padidėjimas (piliečiai pradeda vengti namie rašyti įvairius dokumentus ir dažniau ima kreiptis į notarus). Padidėjus notarų darbo našumui ir apimtims, notarai į valstybės išdą pradėjo mokėti devyniasdešimt procentų nuo uždirbamos sumos. Nors jų uždirbama suma buvo tris kartus didesnė nei prieš karą, vis dėlto notarų atlygis buvo sąlyginai mažas. Notarams reikėjo išlaikyti kontorą, mokėti atlyginimus padėjėjams, sekretoriams ir kitiems raštinės darbuotojams. Mažas atlygis ir didelės išlaidos kėlė notarų nepasitenkinimą.

1929 m. Vilhelmas Burkevičius savo straipsnyje „Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymo“ kalbėjo apie notariato netobulumą, apie tai jog „Laikinuojame notariato sutvarkymo įstatymu“ buvo panaikinti egzaminai notarams įtakoję patį notariatą, anot jo tokiam darbe turi dirbti mokytis žmonės. 1922 m. etatinių notaro vietų buvo 28 iš jų 28 užimtos. Baigusių teisių fakultetą trys, o ėjusių teisės mokslą du, septyni „naminio mokslo“ visi likę baigę gimnaziją ar kitą aukštą mokyklą⁹⁸. Anot V. Burkevičiaus notaro darbas netinkamai reglamentuotas ir sutvarkytas, trūksta tikslingo įstatymų suvienodinimo. „Perkant žemę reikia trijų liudytojų, o dovanojant ar įkeičiant nereikia nei vieno“⁹⁹.

V. Burkevičius kritikavo ir esamą notariato sistemą: „Per visą pirmąjį mūsų notariato dešimtmetį labai maža, beveik nieko, nepadaryta, net paruošiamojo darbo neatlikta, o darbininkų trūksta“¹⁰⁰. Jis teigė, kad tarp visos egzistuojančios notarų bendruomenės bei teisininkų ir teisės mokslininkų esantis notariatas turi būti pertvarkomas ir pakeičiamas, sistema turi būti suvienodinta, pakeičiant galiojantį modifikuotą rusų įstatymą. Todėl 1932 m. buvo išleistas „Notariato įstatymo pakeitimas“, pakeitęs algų mokėjimo sistemą. Notarai yra etatiniai valstybės tarnautojai be algos. Teisingumo ministerijos aplinkraštyje tuomet rašyta: „Tas įstatymo pakeitimas veikia nuo 1932 m. gruodžio 1 d., todėl tie notarai, kurie iki šiam laikui gaudavo iš išdo atlyginimą, nuo š. m. gruodžio mėn. 1 d. jo nebegauna. Einant to paties straipsnio antruoju sakiniu, visi notarai

⁹⁸ TOLIUŠIS, Z. Lietuvos teismų darbuotojai. Iš *Teisė*, 1922, Nr. 2, p. 42.

⁹⁹ BURKEVIČIUS, V. Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymo. Iš *Teisė*, 1929, Nr. 15, p. 32.

¹⁰⁰ BURKEVIČIUS, V. Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymo. Iš *Teisė*, 1929, Nr. 15, p. 29.

privalo mokėti įnašus į pensijų fondą pagal Valstybės tarnautojų atlyginimo II A priedo VII kategoriją (600 litų). Kiekvieną mėnesį, nevēliau sekančio mėnesio pirmos dienos, notarai privalo įnešti į artimiausią Lietuvos Banko skyrių po 36 litus į pensijų ir pašalpų fondą (6 % nuo 600 litų) ¹⁰¹.

1932 m. spalio 27 d. pakoreguotas įstatymas ir notarams sugražinta materialinė atsakomybė už žalą sukeltą atliekant tarnybinius veiksmus. Skundus dėl notarų ar vyresnių notarų veiksmų būdavo galima paduoti per skundžiamąjį notarą apygardos teismui per dvi savaites nuo skundžiamojo veiksmo atlikimo dienos¹⁰². Kandidatams į notarus sugražinta tvarka, jog norint tapti notaru, privaloma išlaikyti egzaminus. Jų metu buvo tikrinamas įstatymų žinojimas, mokėjimas surašyti norminius aktus. Kita vertus, išbrauktas reikalavimas būti pakankamai mokytu ir prityrusiu. Egzaminavimo komisija buvo sudaryta iš apygardos teismo pirmininko, prokuroro ir vyr. notaro. Imtas kontroliuoti darbo laikas: visi notarai privalėjo kontorose būti bent 6 valandas per dieną, taip pat išleistas Teisingumo ministro raštas, kuriame jis rašė: „Primenu visiems, kad 8-tą val. visi tarnautojai turi būti savo vietose. Tarnybos metu jokių asmeninių pasikalbėjimų nei savo tarpe, nei su ateinančiais pažįstamais neturi būti¹⁰³.“

Notarai tapę etatiniais valstybės tarnautojais be algos visą atlyginimą „susirinkdavo“ iš savo klientų, bet taip pat privalėjo mokėti mokesčius į valstybės išdą, tai buvo nustatyta „Darbo pajamų mokesčio įstatyme“. Užsiimančiais savarankišku darbu laikomi asmenys, kurie savystoviai už atlyginimą teikia kitiems patarnavimus –

1) naudodami savo darbe išimtinai arba daugiausia proto pajėgas, kaip antai -

a) advokatai, teisių patarėjai, notarai, teismo antstoliai¹⁰⁴. Be to kadangi nauja už notaro darbą taksa suprojektuota, tuo būdu kad išskirtas atlyginimas, kurie eina notarų naudai ir išskirti mokesčiai, kurie eina išdo naudai¹⁰⁵. Tai reiškia, kad už tam tikro notarinio veiksmo atlikimą viena dalis mokama notarui, o kita – į valstybės išdą. Fiksuotą taksa už notarinį veiksmą svyravo nuo 0,5 Lito iki 35 Litų, brangiausias notarinis veiksmas išliko testamentu surašymas. Visas įmokas notarai privalėjo fiksuoti pajamų knygoje, kas mėnesį atsiskaityti Teisingumo ministerijai.

Atsilankantieji Notariatan interesantai nusiskundžia, kad jų pristatytieji patvirtinti ar pažymėti aktai ilgai laikomi vyr. notaro įstaigoje ir dėl to reiškia

¹⁰¹ Teisingumo Ministerijos aplinkraštis nr. 122, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l. 25.

¹⁰² SAVICKAITĖ, K. Notariato raida Lietuvoje. Iš *Teisė*, 2003, Nr. 46, p. 172.

¹⁰³ Teisingumo ministerijos aplinkraštis nr. 65, Visoms Teisingumo Ministerijos įstaigoms, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l.9.

¹⁰⁴ Darbo pajamų mokesčio įstatymas. Iš *Vyriausybės žinios I dalis*, 1932, Nr. 388.

¹⁰⁵ Ministrų tarybos posėdžių protokolai, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.923, ap.1, b.733, l.349

nepasitenkinimą. Vyr. notaro įstaigai dažnai tenka antrą kartą notarams rašyti ar piliečius siųsti, kad mokesčių pristatymą pagreitinti¹⁰⁶. Visa vyr. notaro įstaiga dirbo labai lėtai, dėl dažno vyr. notaro kompetencijos trūkumo, gaunami aktai „įstrigdavo“ įstaigoje ir ilgai nebūdavo peržiūrėti, dėl pačių notarų gero išsilavinimo jo asmenybė notariate tapo vis mažiau reikalinga, nebebuvo tikslo kelis kartus peržiūrėti sudaryto akto tam, kad jį patvirtinti.

Gerėjantis gyvenimas, žemės ūkio atsigavimas ir žmonių noras imti kreditus sudarė poreikį sutvarkyti iki tol gyvavusį ir labai reikalingą ipotekos institutą. 1936 m. priimtas „Ipotekos¹⁰⁷ įstatymas“ įsigaliojo 1938 m. sausio 1 d. „Ipotekos įstatymu“ vyresniojo notaro pareigybė buvo panaikinta¹⁰⁸. Iki įstatymo įsigaliojimo visus su ipoteka susijusius reikalus tvarkė vyr. notaras ir pasirašyti ipotekos liudijimai buvo įtraukiami į vyr. notaro rejestrus. Išleistas įstatymas įpareigojo visas bylas perduoti ipotekos įstaigoms, esančioms kiekvienoje apskrityje prie apylinkės teismo ir steigiamoms taip, kaip numatė „Teismų santvarkos įstatymo pakeitimas“. „Ipotekos įstatymas“ tapo viena iš aiškiai reglamentuotų naujovių teisinių santykių srityje, valdomoje notarų ir ipotekos įstaigų. Pirmą kartą siauroji žodžio „ipoteka“ prasmė yra įkeitimas¹⁰⁹. Pati ipoteka suteikė kreditoriui tikrumą, jog jis apsaugo paskolintus pinigus. Sudarydamas ipoteką jis įgauna galimybę pažeistą teisę ginti realiniu ieškiniu.

1936 m. įstatymas aiškiai apibrėžė, kas yra ipoteka ir kam ji skirta.

1 str. Nekilnojamųjų turtų teisėms įrašyti – nuosavybės teisei, daiktinėms teisėms svetiname turte ir įkeitimo teisei – vedamos ipotekinės knygos. Šios teisės vadinamos ipotekinėmis teisėmis.

2 str. Kiekvienam nekilnojamam turtui, kaimo arba miesto vedama atskira ipotekos knyga.

5str. Į ipotekos knygas rašomi dviejų rūšių straipsniai: įrašai ir pažymiai.

Įrašais rašomos nekilnojamųjų turtų teisės ir jų panaikinimas.

Pažymiais apsaugojami ginčai dėl įrašytų į ipotekos knygas teisių, pretenzijos suteikti arba panaikinti kokią nekilnojamojo turto teisę arba teisę, sunaikinančią aną teisę ir pretenzijos keisti tų teisių turinį arba jų pirmumą.

298 str. Kiekvieno ipotekinio akto sudarymą notaras, pasirašius aktą šalims, tą pačią dieną, praneša tai ipotekos įstaigai, kurioje yra šis turtas¹¹⁰.

¹⁰⁶ Teisingumo ministerijos aplinkraštis nr. 152, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l. 37.

¹⁰⁷ „Ipoteka“ – šiuo metu naudojama hipotekos sąvoka.

¹⁰⁸ MAJŪTĖ, V. Lietuvos Notariato atsiradimas ir plėtra. Iš *Notariato teisė*. Vilnius: Lietuvos Notarų rūmai, 2014, p. 40.

¹⁰⁹ MAČYS, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Iš *Teisė*, 1927, Nr. 11, p. 3.

¹¹⁰ Ipotekos įstatymas. Iš *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 560/3892.

Pažymiais gali būti pažymėtos ir teisės tokios, kaip pirmenybė pirkti, išpirkti ir nuomoti.

Ipoteka yra daiktinė teisė nekilnojamam turtui, kuriuo yra apsaugotos įrašytos arba turinčios privilegiją prievolės. Ipoteka nedalinama į dalis, ji guli visa suma ant viso turto ir kiekvienos jo dalies. Ji pririšta prie turto ir su turtu eina iš vienu rankų į kitas. Ipoteka kyla iš įstatymo, teismo sprendimo ar iš sutarties. Ipoteka iš teismo sprendimo kyla tuomet, kai teismo sprendimas įsiteisėja, ir ipoteka galioja ne tik esamam skolininko turtui, bet ir tam, kuris bus įgytas ateityje. Ipoteka, kylanti iš sutarties, yra tuomet kai turto savininkas susitaria su turto kreditoriumi dėl ipotekos sąlygų. Kylanti iš įstatymo – pačiame įstatyme numatytais atvejais.

Visos šios rūšys turi būt įtrauktos į ipotekos knygas. Ipotekos objektu gali būti¹¹¹: 1) toks nekilnojamas turtas, kuris yra atskiro asmens nuosavybė ir gali būti apkraunamas skolomis, 2) tokios pat teisės kaip kapitalai, apsaugoti ipoteką. Kiekvienas asmuo privalėdavo pats pasirūpinti, kad jo teisės būtų įtrauktos į ipotekos knygas, jei to nepadarys, galėdavo jų netekti, jei savininkas antrą kartą jas įkeis ir jos bus įtrauktos į vedamas ipotekos knygas. Ankščiau įtrauktas kreditorius gali perleisti savo vyresniškumo teisę vėliau įtrauktajam kreditoriui, ir šis turi įtraukti perleidimo aktą į ipotekos knygas¹¹². Skolininkas turėjo teisę parduoti apsinkintą ipoteka turtą už mažesnę pinigų sumą, negu visa skolos suma, bet tuomet kreditorius įgydavo teisę išieškoti iš turto įgijiko trūkstamą sumą pinigų bet kada ir teisėtu būdu kokiu jis nori.

Išleistas „Ipotekos įstatymas“ sutvarkė iki tol gyvavusią įkeitimo sistemą, ją reglamentavo ir pritaikė prie gyvenimo realijų. Modernėjant visuomenei jų sudaromi sandoriai privalėjo būti įteisinami, asmenys suvokė, kad tik įteisinti santykiai galės būti apginti ir juos apsaugos nuo iškylančių problemų. Visa teisinė sistema kasmet darėsi vis tobulesnė dėdama pamatus šių dienų notariatui. Lietuvos notariato 20-mečio sukaktuvių, 1939.III.17 dieną Suvalkų krašte 1918 m. Ipotekos įstatymai yra visai jau nustoję veikti, o 1866 m. Notariato įstatymo dar vienas kitas, kad ir tebegyvuoja automatiškai, kaip ir iš inercijos, bet tai jau yra neišvengiamas, pereinamųjų dienų laikotarpio, paskutinis jo alsavimas¹¹³.

Pradėtas kelti klausimas dėl Lietuvos notarų draugijos įsteigimo, 1939 m. jos įstatatai buvo pateikti tvirtinti. Įsteigus ją notarų profesinė etika, solidarumo ir tarnybinio atsakingumo jausmas, be abejonės, galės sutvirtėti¹¹⁴ ir visi esantys ir būsimi notariai, galės

¹¹¹ MAČYS, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Iš *Teisė*, 1927, Nr. 12, p. 19.

¹¹² MAČYS, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Iš *Teisė*, 1927, Nr. 12, p. 19.

¹¹³ BURKEVIČIUS, V. Lietuvos notariato veikimo dvidešimties metų sukaktis. Iš *Teisė*, 1939, Nr. 45, p. 105.

¹¹⁴ BURKEVIČIUS, V. Notarų egzaminai ir notarų užsatai. Iš *Teisė*, 1939, Nr. 48, p. 383.

efektyviau dirbti, plėsti notarų darbo ribas ir kurti dar modernesnį notaro institutą. Deja, šiam užmojiui buvo nelemta išsipildyti. Šešerius metus trukęs II-asis Pasaulinis karas pakeitė ne tik egzistuojančią notariato sistemą, bet ir visą valstybės valdymo modelį. Lietuvai tapus Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – TSRS) dalimi, lotyniškojo notariato modelis nutraukiamas ir pakeičiamas į valstybinį notariatą.

3.1. Valstybinis notariatas Lietuvai esant Tarybų Socialistinėje Respublikoje

Pokyčius Lietuvoje ir jos valdymo sistemoje lėmė 1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašytas Molotovo – Ribentropo paktas, kuriame įtvirtinta nacistinės Vokietijos ir TSRS nepuolimo sutartis. Taip pat slaptuose sutarties protokoluose buvo pasidalinta Vidurio ir Rytų Europa. Okupavus Lietuvą 1941 sausio 9 d., mūsų krašte buvo įvesta TSRS galiojanti teisė. 1941 sausio 9 d. buvo patvirtinti Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisaro nuostatai, 1941 balandžio 11 d. patvirtinti valstybinio notariato nuostatai. 1941 m. liepos 16 d. vykstant pokyčiams II pasauliniame kare vokiečiams okupavus Lietuvą buvo atstatyti iki 1940 m. birželio 15 d. galioję Tarpukario Lietuvos įstatymai, vis dėlto tai truko neilgai, pasibaigus karui Lietuva ilgam laikui tapo prieš savo valią įtraukta į TSRS sudėtį. Visi įstatymai, kurie prieštaravo TSRS valdymo modeliui, buvo paskelbti negaliojančiais.

Teigiama, kad valstybinį notariatą „išrado“ V. Leninas, kuris 1922 m. sukurtose Sovietų Sąjungoje panaikino laisvąjį notariatą¹¹⁵, arba dar kitaip vadinamą – lotyniškąjį notariatą. Lietuvai buvo „primesta“ valstybinio notariato sistema, kurioje notaras yra valstybės tarnautojas, gauna nustatytą algą ir dirba notarų kontoroje, išlaikomoje iš valstybės biudžeto¹¹⁶. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbę notariatai buvo atleisti ir pakeisti naujais, okupacinei valdžiai palankiais asmenimis – darbo liaudies ir darbo inteligentų atstovais. Iki 1959 m. notariais dirbę asmenys, buvo pavaldūs TSRS Teisingumo ministerijai, per Lietuvoje veikiančią Teisingumo ministeriją. Vėliau pavaldumas priklausė Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo Teismų ir notariato valdybai. 1971 m. atkūrus Lietuvos TSR Teisingumo ministeriją, ji ėmė vadovauti visoms Lietuvoje esančioms notarų kontoroms. 1974 m. priimtas Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatymas, kuriuo vadovautasi iki 1992 m. gruodžio 1 d. (su tam tikrų straipsnių išlygomis – net iki 1995 m. birželio 25 d.).

Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatyme pirmajame straipsnyje buvo numatyti notarų uždaviniai¹¹⁷: Valstybinio notariato uždaviniai yra saugoti socialistinę nuosavybę, piliečių, valstybinių įstaigų, įmonių ir organizacijų, kolūkių, kitokių kooperatinių ir kitų visuomeninių organizacijų teises ir teisėtus interesus, stiprinti socialistinį teisėtumą ir teisėtumą, užkirsti kelią teisės pažeidimams, teisingai ir laiku tvirtinant sutartis ir kitus sandorius, įforminant paveldėjimo teises, darant vykdomuosius

¹¹⁵ MAJŪTĖ, V. Valstybinis notariatas. Iš *Notariato teisė*. Klaipėda: Druka, 2014, p. 34.

¹¹⁶ GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p. 66.

¹¹⁷ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valstybinio notariato įstatymas. Vilnius: Mintis, 1981, p. 3.

užrašus bei atliekant kitus notarinius veiksmus. Įstatymo 3 straipsnyje buvo įvardinti asmenys atliekantys notarinius veiksmus, tai vyresnieji valstybiniai notariai, valstybiniai notariai, vyresniųjų valstybinių notarų pavaduotojai. Vietovėse, kuriose nėra notarinių kontorų, dalį šių funkcijų gali atlikti apylinkių deputatų tarybų vykdomieji komitetai¹¹⁸. 5 straipsnyje buvo reglamentuota, kas gali būti skiriamas notaru: valstybinių notarų pareigoms skiriami TSRS piliečiai, turintys aukštąjį juridinį mokslą. Atskirais atvejais šioms pareigoms gali būti skiriami asmenys, neturintys aukštojo juridinio mokslo, su sąlyga, jeigu jie ne mažiau kaip trejus metus dirbo teisininkais¹¹⁹. Juos skirdavo ir atleisdavo teisingumo ministras. Faktas, kad asmuo neturintis teisinio išsilavinimo gali užimti notaro pareigas, parodė valstybės požiūrį į šios specialybės atstovą.

Funkcijos, kurias jis atlikdavo buvo ženkliai siauresnės ir jų darbo pobūdis buvo daug paprastesnis. Pagrindinis jo veiksmas buvo formaliai tvirtinti dokumentų kopijas, o tai sudarė 70% visų notarinių veiksmų¹²⁰. Nors įstatymo 13 straipsnyje funkcijų buvo numatyta daugiau: notariai turi imtis priemonių paveldimam turtui apsaugoti, išduoda paveldėjimo teisės liudijimus, liudija parašo tikrumus, tvirtina, kad pilietis yra tam tikroje vietoje, patvirtina dokumentu pakeikimo laiką, uždeda draudimus perleisti nekilnojamąjį turtą, priimama saugoti dokumentus, priima į depozitą pinigus ar vertybinius popierius ir kt. Sudėtingiausi notariniai veiksmai šiuo laikotarpiu – testamentų bei kai kurių sutarčių (pvz., turto perleidimo su sąlyga išlaikyti iki gyvos galvos) tvirtinimas ir paveldėjimo bylų tvarkymas¹²¹. Notarinių veiksmų slaptumo principas jau buvo įtvirtintas Notariato įstatymo 7 straipsnyje, o notariniai veiksmai registruojami registre. Pagrindinė priežastis notarinių veiksmų sumenkėjimo yra ta, kad TSRS galiojusi planinė ekonomika ir privačios nuosavybės nebuvimas įtakojo darbo specifiką: notariai nebebuvo tokie reikalingi ir gerbiami visuomenėje asmenys, jie tiesiog buvo eiliniai valstybės tarnautojai. Valstybiniai notariai gaudavę atlyginimą iš valstybės, nebuvo suinteresuoti savo darbo našumu, nes nuo jo nepriklausė notaro atlyginimo dydis, taip pat valstybiniai notariai neturėjo asmeninės materialinės atsakomybės, kas juos iš esmės skyrė nuo lotyniškojo notariato modelio. Įstatyme notariniai veiksmai apibūdinami kaip notarų kontoros atliekami notariniai veiksmai. Todėl net už ydingai atliktus veiksmus atsakydavo konkreti valstybinė notarų kontora, o ne atskiras notaras¹²². Žala buvo atlyginama iš valstybės biudžeto.

¹¹⁸ NEKROŠIUS, V. Lietuvos notariatas sovietmečiu. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 130.

¹¹⁹ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valstybinio notariato įstatymas. Vilnius: Mintis, 1981, p. 5.

¹²⁰ SAVICKAITĖ, K. Notariato raida Lietuvoje. Iš *Teisė*, 2003, Nr. 46, p. 174.

¹²¹ NEKROŠIUS, V. Lietuvos notariatas sovietmečiu. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 130.

¹²² SAVICKAITĖ, K. Notariato raida Lietuvoje. Iš *Teisė*, 2003 Nr. 46, p. 175.

Lietuva buvo bene vienintelė „sovietų respublika“, kurioje raštvedyba buvo tvarkoma lietuvių kalba¹²³. Tai rodo stiprų lietuvių identiteto pasireiškimą, net esant prieš savo valią įtrauktiems į komunistinės valstybės sudėtį. TSRS ištikus ekonominei krizei, naujas ir nepatyręs jos vadovas Michailas Gorbačiovas nesugebėjo suvaldyti „bruzdančių“ ir laisvės trokštančių tautų, žmonių nepasitenkinimas esančia situacija didėjo. 1990 m. kovo 11 d. buvo žengtas lemiamas žingsnis link Sovietų Sąjungos griūties – Lietuva paskelbė atstatanti nepriklausomą valstybę. Pavyzdžiu pasekė ir kitos okupuotos valstybės ir beveik 70 metų egzistavusi TSRS iširo. Paskelbusi Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo aktą, Lietuva pradeda naują valstybės gyvavimo laikotarpį, kuris tęsiasi iki šiol. Po nepriklausomos valstybės atkūrimo, atsikuria ir Lietuvos teisinė sistema su lotyniškuoju notariato modeliu.

¹²³ SAVICKAITĖ, K. Notariato raida Lietuvoje. Iš *Teisė*, 2003 Nr. 46, p. 173.

4. LOTYNIŠKASIS NOTARIATAS NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE PO 1990 M.

Iki nepriklausomybės atkūrimo žemės plotai, gamyklos ir kitas nekilnojamasis bei kilnojamasis turtas priklausė valstybei. Joje nebuvo nei rinkos ekonomikos, nei privačios nuosavybės. Pavyzdžiui, asmeninės (ne privačios!) nuosavybės teisėmis fizinis asmuo galėjo turėti ne didesnę nei 100 kv. m. gyvenamąjį namą, automobilį, namų apyvokos daiktų. Jo pajamas sudarė tik darbas užmokestis (nedarbo pajamos buvo griežtai draudžiamos!)¹²⁴. Atkūrus nepriklausomybę valstybinio notariato modelis jau neatitiko tų dienų realijų. Tai labai įtakojo 1991 m. gegužės 28 d. „Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymas“, kuriame asmenims buvo suteikiama galimybė įsigyti nuosavybės gyvenamąsias patalpas. 11 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad sudaryta gyvenamojo namo, buto pirkimo - pardavimo sutartis įsigalioja nuo tos dienos, kai ji notariškai patvirtinta¹²⁵. Taip pat 5 straipsnyje buvo numatyta, kad notariškai bus privaloma tvirtinti kieno vardu bus sudaroma pirkimo - pardavimo sutartis ir kas taps perkamo namo, buto savininku (bendrasavininkiais)¹²⁶. Tuo metu galiojantis „Lietuvos TSR valstybinio notariato įstatymas“ nebetenkino visuomenės poreikių, jame nebuvo reglamentuota privati nuosavybė, kuri iš esmės keitė gyvuojančią sistemą. Notariato reforma buvo privaloma.

Valstybės režimas, jos tradicijos, vyraujantys civiliniai santykiai, socialinė ir ekonominė situacija įtakoja įstatymų leidėją pasirinkti notariato sistemos rūšį, kuri tenkintų tų dienų poreikius. 1992 m. gruodžio 1 d. įsigaliojo naujas „Lietuvos Respublikos notariato įstatymas“. Lietuva nusprendė grįžti prie lotyniškojo notariato modelio. 1992 m. gruodžio 1 d. visi 193 valstybiniai notariai buvo atleisti iš valstybinio notaro pareigų ir priimti dirbti notariais pagal naują Lietuvos Respublikos notariato įstatymą¹²⁷, Nauju „Notariato įstatymu“ įtvirtinta nauja notariato ir notaro sąvoka, kuri pakeitė iki tol buvusią. Pirmajame straipsnyje notariatas suvokiama kaip visuma notarų, kuriems pagal šį įstatymą suteikiama teisė juridškai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų ar kitų organizacijų ir jų padalinių (toliau – juridiniai asmenys) subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą¹²⁸. Antrajame straipsnyje apibrėžta notaro sąvoka: notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo nustatytas funkcijas,

¹²⁴ ŠLIČYTĖ, Z. Nepriklausomo notariato atkūrimas Lietuvoje. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 23, p. 33.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6F32E17A217F>

¹²⁶ Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymas.[interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6F32E17A217F>

¹²⁷ KRIKŠTOLAITYTĖ, D. Kelią įveikia, tas kas eina. Iš *Notariatas*, 2012, Nr. 14, p. 19.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. . [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdI>

užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Notaras taip pat gali būti civilinių ginčų taikinimo tarpininku (mediatoriumi), kai sprendžiami ginčai¹²⁹. Naujas notaro apibrėžimas ir su tuo priskirtos funkcijos buvo didelis pokytis, leidęs notarą identifikuoti, kaip lotyniškojo notariato atstovą. Jis nebebuvo etatinis valstybės tarnautojas, jo sudaromi sandoriai buvo paremti ne socialistinio režimo santvarka, jie – skaidrūs, aiškūs ir teisėti, atitinkantys demokratinį valdymo modelį, kuriame svarbiausia piliečiai ir jų pasirinkimo laisvė. Valstybiniame notariato modelyje to nebuvo. Taigi atkūrus Lietuvos nepriklausomybę grįžta prie lotyniškojo notariato modelio, kuris buvo propagotas visais laisvos Lietuvos laikais.

„Lietuvos Respublikos notariato įstatymas“, įtvirtinęs lotyniškojo notariato sistemą Lietuvoje, turėjo daug privalumų. Lietuvos Respublikos Notarų etikos kodekse septintajame straipsnyje įtvirtinta klientų laisvė laisvai pasirinkti notarą¹³⁰, tai sudaro sąžiningos konkurencijos garantiją bei įtakoja darbo kokybę. Notaras privalo savo notarinius veiksmus atlikti kuo efektyviau ir kruopščiau. Jis savo veiklą organizuoja pats ir privalo užtikrinti Teisingumo ministro nustatytas sąlygas biurui steigti ir darbuotojams priimti. Notaras pats sprendžia, kiek papildomų asmenų reikės jo darbo spartumui užtikrinti. Notarai atlikdami viešas komercines funkcijas, atlyginimą sau užsidirba patys. Tai reiškia, kad kuo darbas bus efektyvesnis, o jo kokybė geresnė, tuo atlyginimas bus didesnis. Visi įkainiai už notaro darbą yra įtvirtinami Teisingumo ministro įsakymu.

Nustatant atlyginimą būtina siekti pusiausvyros tarp dviejų funkcijų: (i) socialinės – atlyginimas turi būti toks, kad būtų užtikrintas notarinių veiksnių ir kitų notaro teikiamų paslaugų prieinamumas visuomenės nariams; (ii) ekonominės – atlyginimas turi būti toks, kad būtų užtikrintas notaro ekonominis nepriklausomumas ir sudarytos materialios prielaidos notaro objektyvumui ir veiklos teisėtumui, ypač atsižvelgiant į notarų konkurencijos ribojimą¹³¹. Pigiausias notarinis veiksmas yra įkainuotas 0,87¹³² Euro, o didžiausia suma kuri gali būti mokama už notarinio veiksmo atlikimą 5792,40¹³³ Euro.

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdl>

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Notarų etikos kodeksas. interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notarų-rūmai/teisės-aktai/notarų-etikos-kodeksas>

¹³¹ NEKROŠIUS, V. Notarai. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p.627.

¹³² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „DĖL TEISINGUMO MINISTRO 1996 M. RUGSĖJO 12 D. ĮSAKYMO NR. 57 „DĖL NOTARŲ IMAMO ATLYGINIMO UŽ NOTARINIŲ VEIKSMŲ ATLIKIMĄ, SANDORIŲ PROJEKTŲ PARENGIMĄ, KONSULTACIJAS IR TECHNINES PASLAUGAS LAIKINŲJŲ DYDŽIŲ PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notariniai-veiksmai/atlyginimo-dydis>

¹³³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „DĖL TEISINGUMO MINISTRO 1996 M. RUGSĖJO 12 D. ĮSAKYMO NR. 57 „DĖL NOTARŲ IMAMO ATLYGINIMO UŽ NOTARINIŲ VEIKSMŲ ATLIKIMĄ, SANDORIŲ PROJEKTŲ PARENGIMĄ, KONSULTACIJAS IR TECHNINES

„LR Notariato įstatymas“ devynioliktame straipsnyje numato išimtį: „Atsižvelgdamas į kliento turtinę padėtį, notaras gali iš viso ar iš dalies atleisti jį nuo atlyginimo mokėjimo“¹³⁴. Visi kiti susitarimai tarp notaro ir jo kliento yra draudžiami ir negaliojantys. Notaras negali sudaryti pagrindo klientui tikėtis nuolaidų. Notarų sandorių su klientais, taikant mažesnius įkainius, nei nustatyti teisingumo ministro įsakyme, sudarymas arba dalies rinkliavos neteisėtas grąžinimas, ekspertų nuomone, atitinka alternatyvųjį veikos požymį – piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi¹³⁵. Tai gali užtraukti jiems baudžiamąją atsakomybę ir būti viena iš priežasčių notaro įgaliojimų pasibaigimui. Kaip ir lotyniškojo notariato modelyje, naudotame ATR, taip ir šių dienų notariate, yra atsakomybė už veiksmus. Pakito tik atsakomybės rūšis ir dydis.

Notaro įgaliojami gali pasibaigti ir kitais įstatyme numatytais atvejais:¹³⁶

- 1) notarui mirus;
- 2) notarui netekus Europos Sąjungos valstybės narės ar kitos Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvės, ar Šveicarijos Konfederacijos pilietybės;
- 3) notaro pareiškimu;
- 4) kai jis neatitinka šio įstatymo 3 straipsnio antrosios dalies 8 punkto reikalavimų;
- 5) įsiteisėjus teismo nuosprendžiui, kuriuo notaras nuteistas už sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, nepaisant to, ar išnyko teistumas, ar teistas už kitą nusikalstamą veiką, jeigu neišnyko teistumas;
- 6) Lietuvos Respublikos teisingumo ministrui pritarus Notarų garbės teismo siūlymui atleisti notarą iš pareigų;
- 7) kai jis netinka eiti pareigas pagal atestavimo rezultatus;
- 8) notarui sulaukus 70 metų;
- 9) jeigu notaras daugiau kaip du mėnesius iš eilės nemoka mokesčių į Lietuvos Respublikos valstybės biudžetą įstatymų nustatyta tvarka;
- 10) jei notaras pažeidė šio įstatymo 20 straipsnio reikalavimus;
- 11) jei notaras sistemingai daugiau kaip 4 mėnesius iš eilės nemoka mokesčių Notarų rūmams;

PASLAUGAS LAIKINŲJŲ DYDŽIŲ PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.notaruramai.lt/index.php/lt/notariniai-veiksmai/atlyginimo-dydis>

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. . [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdI>

¹³⁵ NEKROŠIUS, V; ŠVEDAS, G. Notarų sąžininga konkurencija ir atsakomybė. Iš *Notariatas*, 2015, Nr. 20, p. 10.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. . [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdI>

12) įsiteisėjus sprendimui, kuriuo notarui paskirta Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo 36 straipsnio 1 dalies 6 punkte numatyta poveikio priemonė – leidimo vykdyti veiklą panaikinimas.

Daugelis šiame įstatyme įtvirtintų punktų turi tąsą, nuo laisvosios Lietuvos laikų naudoto lotyniškojo notariato modelio.

Šiandieną vadovaujantis Teisingumo ministro įsakymu „Dėl notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodikos patvirtinimo“ Lietuvoje yra 259 notari. Vienas iš lotyniškojo notariato principų yra *numerus clausus*¹³⁷ principas – tai yra notarų skaičiaus ribojimas. Nustatant notarų skaičių ir jų veiklos teritorijas, siekiama užtikrinti notaro paslaugų prieinamumą, kartu užtikrinant notaro ekonominį nepriklausomumą bei teikiamų teisinių paslaugų kokybę¹³⁸. Lotyniškosios notariato sistemos principai nustato, kad notari yra profesionalūs teisininkai ir viešosios valdžios atstovai, valstybės pareigūnai, kuriuos valstybė paskyrė tam, kad valstybės sudarytiems teisiniams dokumentams ir susitarimams jie suteiktų autentiškumo ir duotų patarimus notarų paslaugų pageidaujantiems asmenims¹³⁹.

„LR Notariato įstatymo“ trečiajame straipsnyje aiškiai apibrėžta, koks fizinis asmuo gali būti notaru:¹⁴⁰

- 1) yra Europos Sąjungos valstybės narės ar kitos Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvės, ar Šveicarijos Konfederacijos pilietis;
- 2) moka valstybinę kalbą;
- 3) turi teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą);
- 4) ne mažiau kaip dvejus metus buvo kandidatu į notarus (*asesoriumi*¹⁴¹) ir išlaikė notaro kvalifikacinį egzaminą arba yra teisės krypties socialinių mokslų daktaras ar habilituotas daktaras, turi ne mažesnę kaip penkerių metų pedagoginio ar mokslinio darbo stažą ir atliko ne trumpesnę kaip šešių mėnesių notaro praktiką, arba turi ne mažesnę kaip penkerių metų teisinio darbo stažą, išlaikė notaro kvalifikacinį egzaminą ir atliko ne trumpesnę kaip šešių mėnesių notaro praktiką;
- 5) yra nepriekaištingos reputacijos;
- 6) yra ne vyresnis kaip 70 metų;

¹³⁷ *Numerus Clausus* – skaičiaus ribojimas.

¹³⁸ SABATAUSKAS, J. Notariato teisinis reguliavimas, parlamentinė kontrolė, parlamento ir notarų savivaldos santykiai. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 24, p. 11.

¹³⁹ DREIMANE, I. Notaras – patikima valstybės ir jos piliečių jungtis. Iš *Notarias*, 2007, Nr. 2, p. 40.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. . [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdl>

¹⁴¹ *Asesorius* – kandidatas į notarus.

- 7) laimėjo viešą konkursą eiti notaro pareigas. Viešame konkurse eiti notaro pareigas turi teisę dalyvauti ne vyresni kaip 60 metų asmenys.
- 8) neturi sveikatos sutrikimų, dėl kurių negalėtų atlikti notaro pareigų.

Palyginti su kitais nagrinėtais laikotarpiais, notarams dabar yra keliami ypač aukšti kvalifikaciniai reikalavimai. Žvelgiant istoriškai, reikalavimai metai iš metų didėjo, o pagrindiniai reikalavimai – vyraujančios kalbos mokėjimas, išsilavinimas, reputacija – yra išlikę, kaip pamatiniai. Tai dar kartą pagrindžia faktą, kad šių dienų Lietuvos notariatas turi tęstinumą nuo seniausių lotyniškojo notariato laikų.

Ne visi norintys asmenys, atitinkantys aukščiau išvardintus kriterijus gali tapti notarais. Lietuvos Teisingumo ministras yra išleidęs įsakymą „Dėl viešo konkurso eiti notaro pareigas nuostatų patvirtinimo viešo konkurso eiti notaro pareigas nuostatai“, jo antrajame straipsnyje yra įtvirtinta: „Viešas konkursas eiti notaro pareigas (toliau – konkursas) yra būdas atrinkti tinkamiausią asmenį į notaro vietą, viešai informavus apie tai visuomenę¹⁴².“ Tai reiškia, kad išrinktas lotyniškojo notariato atstovas/ai yra geriausiai profesines žinias išmanantys asmenys, sugebantys puikiai organizuoti darbą, turintys puikias psichologines savybes tinkamas šiam darbui. Panašus atrankos būdas buvo taikomas ir renkant notarą lotyniškajam notariatui Tarpukario Lietuvoje, kai sudaryta komisija egzaminuodavo kandidatus, tam kad patikėtas funkcijas atliktų geriausiai įstatymus išmanantys asmenys.

Notaras privalo saugoti profesines paslaptis, būti kruopštus ir atsakingas, jis savo darbe turi dirbti sąžiningai ir vengti klaidų. Asmuo, dirbantis notaru, atsako už jo atstovo ar jo biure dirbančių žmonių veiksmais padarytą žalą. Tai įtvirtinta „LR Notariato įstatymo“ šešioliktame straipsnyje. Notarai privalo būti apdrausti civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu, o jų draudėjas yra Notarų rūmai. Notarų rūmams priklauso visi tuo metu valstybėje dirbantys notarai. Šių rūmų pagrindinis uždavinys – koordinuoti notarų veiklą, organizuoti notarų kvalifikacijos kėlimą. Visiems notarams yra privalomas tam tikras mokymų skaičius per metus bei užtikrinti nepriklausomą, nešališką, efektyvą notariatą Lietuvoje, tobulinti jį, pritaikant prie šių dienų visuomenės ir jos poreikių. Tyrimai rodo, kad pasitikėjimas šios laisvosios specialybės atstovais per 12 metų yra nepakitęs. Notarai išlieka lyderiais tarp teisininkų profesijų, 2017 m. atliktoje sociologinėje

¹⁴² Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas „DĖL VIEŠO KONKURSO EITI NOTARO PAREIGAS NUOSTATŲ PATVIRTINIMO VIEŠO KONKURSO EITI NOTARO PAREIGAS NUOSTATAI“. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E57890129B2D/IFbzmRaTOM>

apklausoje¹⁴³ notariais pasitiki 69 procentai apklaustųjų, o nepasitiki tik 3 procentai. Dauguma notarų klientų yra patenkinti jų paslaugomis – 79 proc., nepatenkinti 3 proc.¹⁴⁴.

Didelis Lietuvos pasiekimas yra 1994 m. prisijungimas prie Tarptautinės notariato sąjungos (*pranc.* UINL¹⁴⁵). UINL - yra didžiausia lotyniškojo notariatą vienijanti organizacija. UINL priklauso 87 šalys. Jos atstovauja 2/3 viso pasaulio gyventojų ir daugiau kaip 60 proc. planetos bendrojo vidaus produkto. Šie duomenys rodo, kad UINL yra labai galinga, ir daugelis kitų notariatų nori į ją įstoti¹⁴⁶. Visa sąjunga glaudžiai bendradarbiauja, veda mokymus ir dalinasi patirtimi, siekdama gerinti paslaugų kokybę. Ankstesniais nagrinėtais laikais – ypač LDK ir ATR – buvo pasitelkiami raštininkai iš kitų šalių tam, kad raštinės tobulėtų, gerėtų jų darbas ir glaudėtų bendradarbiavimas su kitomis šalimis. Šiandieną Lietuva yra viena iš narių, kuri padeda, moko ir dalinasi patirtimi su Ukraina, norinčia reformuoti savo notariato sistemą.

Lotyniškojo tipo notariatas yra artimas visuomenei, nes notariato tikslas ir pagrindinis uždavinys yra tarnauti visuomenei¹⁴⁷. Sprendžiant kaip teisinga atlikti veiksma, lotyniškasis notariatas vadovaujasi teisės principais, įstatymais ir savo nuožiūra. Jis nėra priklausomas nei nuo klientų, nei nuo valstybės.

Kaip ir prieš tai nagrinėtais laikotarpiais, notarų darbas kito kartu su ekonominiais ir socialiniais pokyčiais, todėl 2003 m. sausio 1 d. buvo išleistas papildytas Civilinis kodeksas, skirtas papildyti notarų darbo funkcijas. Pagrindinės notarų funkcijos įtvirtintos „Notariato įstatyme“ dvidešimt šeštajame straipsnyje:¹⁴⁸

- 1) tvirtina sandorius;
- 2) išduoda paveldėjimo teisės liudijimus;
- 3) išduoda nuosavybės teisės į dalį sutuoktinių bendro turto liudijimus;
- 4) liudija dokumentų nuorašų ir jų išrašų tikrumą;
- 5) liudija parašo dokumentuose tikrumą;
- 6) liudija dokumentų vertimo iš vienos kalbos į kitą tikrumą;
- 7) tvirtina faktą, kad fizinis asmuo yra gyvas ir yra tam tikroje vietovėje;
- 8) priima saugoti oficialiesiems testamentams prilyginamus testamentus ir asmeninius testamentus;
- 9) tvirtina dokumentų pateikimo laiką;

¹⁴³ Sociologinė apklausa. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 65.

¹⁴⁴ Sociologinė apklausa. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 71.

¹⁴⁵ UINL – prancūziškai *Union internationale du notariat* – Tarptautinė notarų sąjunga

¹⁴⁶ LLANO, M, J. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 6.

¹⁴⁷ DREIMANE, I. Notaras – patikima valstybės ir jos piliečių jungtis. Iš *Notarias*, 2007, Nr. 2, p. 41.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. [*interaktyvus*]. [*Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.*]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdl>

- 10) perduoda vienu fizinių ir juridinių asmenų pareiškimus kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims;
- 11) priima į depozitinę sąskaitą pinigines sumas;
- 12) priima jūrinius protestus;
- 13) protestuoja vekselius ir čekius;
- 14) atlieka vykdomuosius įrašus pagal notarine forma patvirtintus sandorius, iš kurių atsiranda piniginės prievolės, taip pat užprotestuotuose arba neprotestuotinuose vekseliuose ir čekiuose;
- 15) atlieka vykdomuosius įrašus dėl priverstinio skolos išieškojimo pagal hipotekos (įkeitimo) kreditoriaus prašymą;
- 16) surašo ar tvirtina dokumentus dėl juridinių asmenų registruoti pateikiamų duomenų tikrumo ir tvirtina, kad juridinių asmenų registruoti galima, nes įstatymuose ar steigimo sandoryje nustatytos prievolės yra įvykdytos ir atsirado įstatymuose ar steigimo dokumentuose numatytos aplinkybės;
- 17) tvirtina juridinių asmenų steigimo dokumentų atitiktį įstatymų reikalavimams;
- 18) Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka tvirtina dokumentus pažyma (*Apostille*);
- 19) atlieka kitus įstatymų numatytus notarinius veiksmus.

Kadangi šis sąrašas nėra baigtinis notarinių funkcijų sąrašas, nagrinėjant teisinę specialiąją literatūrą ir teisės aktus, tiksliausia siaura notarinių funkcijų klasifikacija būtų tokia:¹⁴⁹

- a) socialinės notariato funkcijos, kurios charakterizuoja notariato vietą civilinės jurisdikcijos organų sistemoje Lietuvoje;
- b) konkrečios notarinės funkcijos, susijusios su konkrečia notaro vykdoma veikla.
Tai yra teisių ir teisėtų interesų gynimas ir įtvirtinimas, konkrečių įstatyme įtvirtintų notarinių veiksmų atlikimas.

Asmenys papildomai turi teisę laisvai pasirinkti ir sudaryti neprivalomojo pobūdžio dokumentus pas notarą. Notaro parengti ir patvirtinti dokumentai šalims tampa įstatymu, taip pat teisme turi *prima facie*¹⁵⁰ galią, t. y. kol neįrodyta kitaip, šiuose dokumentuose įtvirtinti faktai ir aplinkybės laikomi nustatytais ir neįrodinėjamais¹⁵¹.

Visi notaro patvirtinti veiksmai turi būti pasirašomi ir antspauduojami, tik tuomet jie turi įrodomąją galią ir yra teisėti, taip pat dokumentai privalo būti įtraukiami į archyvą,

¹⁴⁹ ŠALTAUSKIENĖ, S. Lietuvos laisvo notariato uždaviniai ir funkcijos: raida ir perspektyvos. Iš *Notariatas*, 2014, Nr. 18, p. 19.

¹⁵⁰ *Prima facie* – įrodymai turintys didesnę įrodomąją galią.

¹⁵¹ JANICKAITĖ, A. Žodis ne žvirblis: kalbos reikšmė notaro darbe. Iš *Notariatas*, 2016, Nr. 22, p. 34.

kurį notaras privalo vesti, jie yra valstybės archyvo dalimi. Šis palikimas išlikęs nuo pirmųjų Lietuvoje gyvavusių raštininkų. 2012 m. liepos 1 d. pakeičiamas „Lietuvos Respublikos hipotekos įstatymas“ – iš hipotekos tvarkymo pašalinamas teisėjas, tvarkyti lieka notaras ir Centrinė hipotekos įstaiga. Šis modelis panašus į Tarpukario metu egzistavusią sistemą – Ipotekos institutas priklausė notarams ir ipotekos įstaigoms.

Lietuva šiandien yra klasikinės lotyniškojo notariato sistemos dalis, su visomis to pasekmėmis: atitinkamu notaro bei notarinio dokumento vaidmeniu civilinėje apyvaroje, kuris neabejotinai yra vienas svarbiausių civilinės apyvartos stabilumo bei teisėtumo garantų¹⁵². Šiandieniniai lietuviškieji notariai, kaip ir Senovės Romos laikais, yra kontroliuojami valstybės, juos skiria valdžia, jie sudaro Notarų sąjungą. Notariais gali tapti tik sąžiningi piliečiai, turintys tinkamą išsilavinimą ir kompetencijų šiam darbui atlikti. Notariai gauna atlygį ir moka mokesčius valstybei. Pagrindinės notarų funkcijos susijusios su testamentų surašymais, įvairiais turtiniais santykiais, dokumentų pasirašymais. Neatsiejami notarų atributai ir šiais laikais yra parašas, spaudas ir dokumentų archyvavimas. Tik notaro patvirtinti dokumentai turi teisinę galią. Vertinant visus šiuos dalykus galime teigti, kad dabartinis notariatas yra lotyniškojo notariato pobūdžio.

¹⁵² NEKROŠIUS, V. Notarinis dokumentas kaip teisėtos civilinės apyvartos garantas Lietuvos Respublikoje. Iš *Notariatas*, 2010, Nr. 10, p. 31.

4.1. „Vieno langelio“ principo taikymas notariate

Lietuva priklauso Tarptautinei notariato sąjungai. Vienas iš dalyvavimo šioje sąjungoje tikslų – kitose valstybėse sėkmingai egzistuojančius notarų funkcijų modelius pritaikyti prie savosios sistemos. 2008 m. Lietuvoje buvo įtvirtinta programa tobulinti civilinės būklės aktų registravimo sistemą. Vyriausybė įsipareigojo tobulinti ir supaprastinti civilinės būklės aktų registravimą, perduodant ją kitoms institucijoms, pajėgioms atlikti šiuos veiksmus.

Kiekvienas tikrai bent kartą gyvenime esame susidūrę su civilinės metrikacijos įstaigomis. Tiesa, to pirmojo karto – savo gimimo registravimo – greičiausiai nepamename, tačiau labai svarbus aktas žmogaus gyvenime, nuo kurio viešo registravimo civilinės metrikacijos įstaigoje prasideda kiekvieno mūsų „oficialus“ egzistavimas. Ir taip visą gyvenimą – tiek džiaugsmingomis gyvenimo progomis, jau tuokiamės ar mums gimsta vaikas, tiek liūdnomis akimirkomis, kai miršta artimi žmonės, tiek dėl įvairiausių priežasčių kai skiriamės, keičiame pavardes, vardus, įtraukiame į apskaitą užsienyje sudarytas santuokas¹⁵³. Visi šie atliekami veiksmai įtraukiami į duomenų bazes, kuriose civilinės metrikacijos darbuotojai fiksuoja tam tikrų civilinių santykių pradžią ar pabaigą.

Per visus šiame magistro darbe nagrinėjamus istorinius notariato tarpsnius, notariatas tobulėjo, evoliucionavo, prisitaikė prie skirtingų ekonominių situacijų ir žmonių poreikių. Natūralu, kad ir šiandieninis notariatas turi kisti bei optimizuoti savo veiklą, prisitaikyti prie kitų institucijų darbų, besikeičiančių visuomenės poreikių. Žemiau pasidalinsiu išvalgomis, kaip galima optimizuoti ir koreguoti civilinių metrikacijos įstaigų, notarų ir Registrų centro veiklas. Remiuosi teisės mokslininkų straipsniais ir asmenine patirtimi.

Analizuodama civilinės metrikacijos darbą, pastebiu daug bereikalingo laiko švaistymo. Pavyzdžiui Civilinio kodekso 3.143 straipsnyje įtvirtinta, kad asmuo, pripažįstantis save dar negimusio vaiko tėvu, kartu su vaiko motina, gali kreiptis į notarą dėl tėvystės pripažinimo fakto. Notaras, patvirtinęs pareiškimą, jį perduota civilinės metrikacijos įstaigai. Taigi daromas dvigubas darbas. Supaprastinant procesą, pareiškimą registre galėtų įforminti notaras.

Sudarant santuoką civilinės metrikacijos įstaigose, jos turi patikrinti, ar asmuo, norintis sudaryti santuoką yra veiksnus ir galį ją sudaryti. Notarams nereikėtų papildomai

¹⁵³ GUMULIAUSKIENĖ, L. Ar perduoti notarams civilinės metrikacijos įstaigų funkcijas? Iš *Notariatas*, 2010, Nr. 9, p. 10.

atlikti šios funkcijos, nes visi teismų sprendimai dėl asmens veiksnio apribojimo yra perduodami jiems, po sprendimo įsiteisėjimo dienos. Taip pat tarp notarų ir jo klientų dažnai yra susiklostę pasitikėjimu ir draugiškumu grįsti santykiai. Dėl šios priežasties santuoką norintys sudaryti asmenys būtų labiau patenkinti sudarydami santuoką pas notarą. Dar viena priežastis, kodėl būtų efektyviau santuoką sudaryti pas notarą yra notarų biurų skaičius. Jų yra kur kas daugiau nei civilinės metrikacijos įstaigų. Dabar asmenys privalo „prisirišti“ prie vienos iš sutuoktinių deklaruotos gyvenamosios vietos, nes tik toje civilinės metrikacijos įstaigoje galima sudaryti santuoką. Asmenys, turėdami galimybę sudaryti santuoką pas notarą, galėtų rinktis jiems patogią ar patinkančią vietą. Kitas aspektas, tai laiko tarpas, kurį asmenys turi laukti, norėdami sudaryti santuoką. Ne visada įmanoma suplanuoti kai kuriuos neplanuojamus įvykius, pavyzdžiui, nėštumą. Pateikus prašymą tuoktis civilinės metrikacijos įstaigai, anksčiausiai sudaryti santuoką įmanoma po mėnesio nuo prašymo pateikimo dienos. Ir tai trumpiausias periodas, nes, pavyzdžiui, vasarą norinčiųjų susituokti srautas ypač didelis. Registruojant santuokos faktą pas notarą, tai būtų įmanoma atlikti daug greičiau. Be to, asmenys, sudarantys vedybų sutartį, galėtų ją sudaryti tuo pačiu metu. Remiantis Estijos pavyzdžiu, galime teigti, jog santuokų sudarymas pas notarą asmenims yra priimtinas. Iš 6 071 santuokos, 2016 metais sudarytos Estijoje, 8 proc. (483 santuokas) patvirtino notari¹⁵⁴. Reikia atsižvelgti į tai, jog nemaža dalis žmonių renkasi santuoką sudaryti bažnyčios (konfesijų) tvarka.

Notaras, taip pat sudaro juridinių asmenų steigimo, pirkimo-pardavimo sandorius. Notaras turi patvirtinti visus reikalingus dokumentus, įsitikinti, kad tai atitinka įstatymų keliamus reikalavimus. Asmuo, atlikęs reikiamus veiksmus pas notarą, su dokumentais turi vykti į Registrų centrą, kad faktas būtų įtrauktas į duomenų bazes. Tai – aktų registravimas. Notarų atliekamas sandorių bei dokumentų tvirtinimas yra valstybės jiems deleguotas darbas, kurį prižiūri Teisingumo ministerija, todėl notaras taupydamas besikreipiančių asmenų laiką galėtų pasinaudoti savo kompetencija ir žiniomis ir, tvirtindamas sandorį ar dokumentus, juos įvesti į sistemą. Tokiu būdu būtų įgyvendinamas „vieno langelio“ principas.

Tiek dėl laiko, tiek dėl patiriamų išlaidų būtų tikslinga notarams priskirti ir ištuokų registravimo funkciją. Tokiu būdu visa ištuokos procedūra (kai santuoka nutraukiama sutuoktinių bendru sutikimu) kartu su ištuokos įregistravimu būtų atliekama pas notarus – taigi vienoje vietoje. Būtų įgyvendinamas „vieno langelio“ principas – santuoka

¹⁵⁴ JOHANSON, S, M. Interviu. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 36.

nutraukiama ir jos nutraukimo faktas registruojamas vienoje institucijoje¹⁵⁵. Remiantis sociologinės apklausos duomenimis¹⁵⁶ net 43 procentai apklaustųjų teigiamai vertina (16 proc. neigiamai), kai kurių teismo funkcijų perleidimą notarams.

Notarų išsilavinimas, kompetencija ir žinios leidžia jiems atlikti daugiau funkcijų – tokių, kaip mano paminėtuose pavyzdžiuose. Ilgametę patirtį turintys notariai, nuolat gilinantys ir plečiantys savo žinias, sugebėtų greitai perimti visas išvardintas funkcijas, prižadėję notarų etikos kodekse saugoti paslaptis, tarnauti ir padėti asmenims. Todėl notariai yra tinkami asmenys pakeisti didelę kaitą turinčius civilinės metrikacijos ar Registrų centro darbuotojus, palengvinti ypač intensyviai dirbančių teismų darbą.

¹⁵⁵ GUMULIAUSKIENĖ, L. Ar perduoti notarams civilinės metrikacijos įstaigų funkcijas? Iš *Notariatas*, 2010, Nr. 9, p. 17-18.

¹⁵⁶ Sociologinė apklausa. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 76.

4.2. Išmaniųjų technologijų įtaka lotyniškajam notariatui

Modernėjant visuomenei ir augant visuomenės poreikiams, kompiuteris ir išmanusis telefonas tampa neatsiejama kiekvieno žmogaus gyvenimo dalimi. Šie įrenginiai naudojami ne tik informacijai rinkti ir skaityti, bendrauti tarpusavyje, atlikti kasdienes funkcijas, bet ir tapatybei patvirtinti. Todėl neišvengiamai ir notarų bendruomenė turi žengti koja kojon su technologijomis, prisitaikyti prie šių dienų realijų, tapti vis modernesniais, lengviau prieinamas šiame skubančiame pasaulyje.

Tą suvokdama notarų bendruomenė ėmė sistemingai plėtoti išmaniąsias technologijas ir savo darbe. Nuo 2003 m. notarams palaipsniui buvo suteikiama vis daugiau prieigų prie įvairių elektroninių registru, kas paspartino ir pagerino jų darbo kokybę. Notarai galėjo lengviau ir greičiau surinkti reikalingą informaciją funkcijoms vykdyti. 2009 m. Lietuvoje pradėta naudoti nekilnojamojo turto sandorių viešoji elektroninė paslauga (toliau – NETSVEP). Ja notarai gali elektroninėje erdvėje rengti sutartis, kurios susijusios su nekilnojamoju turto. Duomenų teikimo turto areštų registru elektroninė programa (eTAAR), duomenų teikimo neveiksnių ir ribotai veikusių asmenų registru internetinė programa (NIRVARIP), duomenų teikimo Notarine tvarka patvirtintų įgaliojimų registru internetinė programa (IRIP) ir duomenų teikimo Testamentų registru internetinė programa (TRIP)¹⁵⁷. Hipotekos ir įkeitimo sudarymo ir registravimo elektroninė paslauga (HISREP), palengvino notarų darbą, nes visi formalūs dokumentai tapo sudaromi ir perduodami popieriniai dokumentai „persikėlė“ į elektroninę erdvę.

Visos anksčiau minėtos sistemos buvo naudojamos tarp valstybės įstaigų ir notarų. Didžiausias notariato žingsnis į elektroninę erdvę tapo „eNotaras“ sistema, kurios uždavinys suteikti galimybę notarų klientams naudotis notarų paslaugomis nuotoliniu būdu, pasitelkiant išmaniąsias technologijas. 2009 m. buvo imtasi veiksmų ir pradėta įgyventi idėjas sistemos realiam veikimui. „eNotaras“ sistemoje, buvo sukurtos (dabar jau tobulinamos) dvi erdvės viena skirta klientams (paslaugų užsakymas, susirašinėjimas, matymas savo užsakytu paslaugų įvykdymo ar eigos, ateityje bus galima palikti komentarus prie paslaugos užsakymo, klientas galės vienu metu užsakyti ir daugiau nei vieną paslaugą, galės atlikti paiešką susijusią su paveldėjimo klausimais), klientas turės galimybę savo turimu elektroniniu parašu, identifikuojant asmenybę, pasirašyti užsąkytą dokumentą. Bus įdiegta vaizdo konferencijos funkcija, kuria naudodamasis notaras galės klientui išaiškinti

¹⁵⁷ MISEVIČIUS, E. Žvilgnis į ateitį: „e.Notaras“. Iš *Notariatas*, 2016, Nr. 21, p. 7.

notarinio veiksmo esmę bei pasekmes¹⁵⁸. Antroji aplinka skirta notarams, ji sudaryta iš kalendoriaus veiksmų planavimui ir organizavimui, registro, informacijos apie paslaugų užsakymus, paslaugų bylų, notarinių veiksmų skilties, dokumentų šablonų formų, sąskaitų už notarų paslauga. Kiekvienam pagrindiniam notariniam veiksmui bus galima pasirinkti ir papildomų paslaugų: užsisakyti konsultaciją, parengti projektą, perduoti duomenis viešiesiems registrams, įregistruoti nuosavybės teises ir viešuosiuose registruose patikslinti duomenis¹⁵⁹.

Nuo seniausių laikų iki šiol registro knygos yra neatsiejamos nuo notaro darbo. Knygos turi būti pildomos pagal visus reikalavimus¹⁶⁰:

- 1) ranka sunumeruojamas kiekvienas šios knygos puslapis;
- 2) notaras užpildo titulinį puslapį ir uždeda savo antspaudą;
- 3) aiškiai ir įskaitomai, kaip to reikalauja teisės aktai, pildomi įrašai apie kiekvieną atliekamą notarinį veiksmą;
- 4) suklydus visi ištaisymai daromi taip, kad viską, kas parašyta klaidingai ir perbraukta, būtų galima perkaityti, o notaras ištaisymą šalia savo įrašo patvirtina savo parašu ir anspaudu bei atitinkamai aptaria knygos pabaigoje;
- 5) remiantis knygos įrašais, skaičiuojama ir tvarkoma atliktų notarinių veiksmų statistika ir buhalterinė apskaita, ir kiti dalykai ir t. t.

Tai užima ne tik daug laiko, bet reikalauja ir daug kruopštumo. Atliekant ataskaitą ir įvykus klaidoms, didėja laiko sąnaudos, kurios galėtų būti panaudojamos notarinėms funkcijoms atlikti. Taigi „eNotaras“ sistema sukūrė išmanųjį registrą, kuomet darbas bus atliekamas daug efektyviau, pasitelkus įvairias programas.

Planuojama perkelti notarinį archyvą į elektroninę erdvę, kuris palengvins notarų prievolę saugoti dokumentus. Notarai turi kasmet tvarkyti savo archyvą. Tai yra seniausių laikų palikimas. Pagal visas taisykles, notarai turi turėti specialias patalpas jiems, už kurias dažnai turi mokėti mokesčius, talpinant dokumentus saugioje erdvėje, sumažės ir finansinės, ir laiko sąnaudos, tvarkant archyvą. Planuojama, kad visa sistema pilnai funkcionuoti turėtų pradėti š. m. liepos 1 d.

¹⁵⁸ STRAČKAITIS, M. Notariato vizija ir perspektyvos. Iš *Notariato teisė*. Vilnius: Lietuvos Notarų rūmai, 2014, p. 320.

¹⁵⁹ MISEVIČIUS, E. Žvilgnis į ateitį: „e.Notaras“. Iš *Notariatas*, 2016, Nr. 21, p. 21.

¹⁶⁰ PAURYS, D. Ar dar neatėjo laikas permainingoms? Iš *Notariatas*, 2012, Nr. 14, p. 46.

Išvados

Išnagrinėjus magistro darbo temą, daromos šios išvados:

1. Lotyniškojo notariato užuomazgos Lietuvoje atsirado Karaliaus Mindaugo valdymo laikais, kai žinios sklaida iš lūpų į lūpas ėmė prarasti prasmę, nebebuvo patikima, ją reikėjo pakeisti rašytine informacija, kuri jau buvo reikalinga patenkinti to meto poreikius. Lotyniškasis notariatas atkeliavo į Lietuvą su atvykėliais iš Europos, kurie gerai išmanydavo raštą, užtikrindavo tikrumo faktą, fiksuodavo valdovo valią rašytiniuose dokumentuose. Jau to meto raštininkai Lietuvoje už savo darbą gaudavo atlygį, sudarė bendruomenes, įtvirtindavo karaliaus ir žmonių valią, kas pradėjo kurti lotyniškojo notariato modelį Lietuvoje.
2. Prieš pat LDK susijungimą su Lenkijos Karalyste ir ATR pradžia, II Lietuvos Statutas įtvirtino rašto galią ir patvirtinto rašytinio dokumento prasmę. ATR laikais raštininkai ėmė atlikinėti vis daugiau funkcijų, susijusių su privačia nuosavybe, įvykių fiksavimu raštuose, antspaudavimu ir archyvavimu. Įtvirtinimas, kad neantspauduotas dokumentas neturi juridinės galios, dar labiau priartino ATR naudojamą raštinių veiklos principą prie lotyniškojo notariato modelio.
3. Rusijos imperijoje naudotas notariato modelis buvo panašus į lotyniškąjį notariato modelį. Tapus Rusijos imperijos dalimi, Lietuva buvo priversta perimti šį notariato modelį. Pastarasis, vertinant notaro atliekamas funkcijas, asmenines atsakomybes, reikalaujamą išsilavinimą, skyrimo tvarką, buvo giminingas lotyniškajam notariatui.
4. Tarpukario Lietuva perėmė Rusijos imperijos naudotą notariato įstatymą. Jį koreguodama atliko tokius pagrindinius pakeitimus – notarus paskelbė etatiniais valstybės tarnautojais be algos, juos įgalindama atlyginimą užsidirbti patiems; panaikino vyresnio notaro pareigybę. Vertinant tuo metu egzistavusias kitas notarų funkcijas ir šiuos pakeitimus, galime teigti, kad Tarpukario Lietuvos notariatas išpildė tvirtus lotyniškojo notariato bruožus.
5. Dabartinis, nuo 1990 metų, notariatas atitinka visumą lotyniškojo notariato bruožų. Notaras laisvosios profesijos atstovas, kuriam keliami aukšti profesiniai reikalavimai, skiriamas aukščiausios valdžios, užsidirbantis atlygį pats ir mokantis mokesčius į valstybės biudžetą. Jo funkcijų atlikimas yra skaidrių ir teisėtų civilinių santykių garantas valstybėje. Lietuvos notariato prisijungimas prie Tarptautinės

notariato sąjungos, kurios veikla grindžiama lotyniškojo notariato modeliu, patvirtina faktą, kad Lietuva yra pilnavertė lotyniškojo notariato atstovė.

6. Lotyniškojo notariato modelio veikimo pertrauka Lietuvoje laikomas periodas, kuomet Lietuva buvo okupuota TSRS. Tuo laikotarpiu egzistavęs valstybės valdymo modelis ir jame esantis valstybinis notariatas, palyginti su lotyniškojo notariatu, turėjo kitokią reikšmę, vietą visuomenėje, skirtingą atlygio politiką, kuri skyrėsi nuo lotyniškajam notariatui būdingų savybių.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

Aktualūs Lietuvos valstybės teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius: „Briedis“, 2011.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Vilnius: VĮ Registų centras, 2018.
3. Lietuvos Respublikos Notariato įstatymas. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]*. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BE3136A78E80/ckHmqEYOdl>
4. Lietuvos Respublikos Notarų etikos kodeksas. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]*. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notarų-rūmai/teisės-aktai/notarų-etikos-kodeksas>
5. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas „DĖL TEISINGUMO MINISTRO 1996 M. RUGSĖJO 12 D. ĮSAKYMO NR. 57 „DĖL NOTARŲ IMAMO ATLYGINIMO UŽ NOTARINIŲ VEIKSMŲ ATLIKIMĄ, SANDORIŲ PROJEKTŲ PARENGIMĄ, KONSULTACIJAS IR TECHNINES PASLAUGAS LAIKINŲJŲ DYDŽIŲ PATVIRTINIMO“ PAKEITIMO“. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]*. Prieiga per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notariniai-veiksmi/atlyginimo-dydis>
6. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas „DĖL VIEŠO KONKURSO EITI NOTARO PAREIGAS NUOSTATŲ PATVIRTINIMO VIEŠO KONKURSO EITI NOTARO PAREIGAS NUOSTATAI“. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]*. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E57890129B2D/IFbzmRaTOM>

Istoriniai teisės aktai:

7. Darbo pajamų mokesčio įstatymas. Iš *Vyriausybės žinios I dalis*, 1932, Nr. 388.
8. Ipotekos įstatymas. Iš *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 560/3892.

9. Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.
10. Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Instrukcija Notarams. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.
11. Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymo įstatymas. Taksa už notaro darbą. Iš *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919, nr. 2-3.
12. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos valstybinio notariato įstatymas. Vilnius: Mintis, 1981, p. 3, 5.
13. Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.6F32E17A217F>
14. Nepriklausomybės deklaracija Lietuvos centrinis valstybės archyvas f. 1014, ap. 1, b. 14, l. 87.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina:

15. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. *Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*. interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieigą per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta363/content>
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. *DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSIOSIOS RINKIMŲ KOMISIJOS ĮSTATYMO 3 STRAIPSNIO 6 DALIES (2003 M. BALANDŽIO 10 D. REDAKCIJA) ATITIKTIES LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]. Prieigą per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta209/content>

Specialioji literatūra:

17. ALEKSANDRAVIČIUS, E; KULAKAUSKAS, A. *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos leidykla, 1996, p. 321.

18. ANDRIULIS, A; MOCKEVIČIUS, R; VALECKAITĖ, V. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. Iš *Lietuvos valstybės teisės aktai (1918.II.16 – 1940.VI.15)*. Vilnius: Teisės institutas, 1996, p. 3.
19. ANTANAVIČIUS, D. *Kauno miesto aktų knygos, XVI–XVIII a. Vaito knyga, 1561 – 1564*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 331, 334, 335, 337, 411, 442.
20. ANUŽYTĖ, L. Maro meto (1602) Merkinės miestiečių testamentai. Iš *Lietuvos miestų šaltiniai 3*. Vilnius: LII leidykla, 2001. p. 103, 105.
21. BUMBLAUSKAS, A. *Senosios Lietuvos istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 200.
22. BURKEVIČIUS, V. *Kauno notariato archyvas*. Kaunas: 1928, p. 10, 11, 15.
23. BURKEVIČIUS, V. Iš notariato reformų ruošimo istorijos. Iš *Teisė*, 1929, Nr. 16, p. 65.
24. BURKEVIČIUS, V. Keletas pastabų dėl mūsų notariato įstatymo. Iš *Teisė*, 1929, Nr. 15, p. 29, 32.
25. BURKEVIČIUS, V. Lietuvos notariato veikimo dvidešimties metų sukaktis. Iš *Teisė*, 1939, t. 45, p. 99, 105.
26. BURKEVIČIUS, V. Notarų egzaminai ir notarų užsatai. Iš *Teisė*, 1939, Nr. 48, p. 383.
27. DREIMANE, I. Notaras – patikima valstybės ir jos piliečių jungtis. Iš *Notariatas*, 2007, Nr. 2, p. 40, 41.
28. DUBONIS, A. Raštininkas. Iš Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 574 – 576, 585.
29. GAIVENIS, V. *Nuo raštininko iki notaro*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2007, p.
30. GUDAVIČIUS, E. Teisė. Iš Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 705.
31. GUMULIAUSKIENĖ, L. Ar perduoti notarams civilinės metrikacijos įstaigų funkcijas? Iš *Notariatas*, 2010, Nr. 9, p. 10, 17-18.
32. IVANOVAS, M, L; SIDROVAS, L, A; JACUNSKIS, K,V. *Tsrs istorija II tomas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963, p. 61.
33. JABLONKSIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979. 283 - 287, 297.
34. JANICKAITĖ, A. Žodis ne žvirblis: kalbos reikšmė notaro darbe. Iš *Notariatas*, 2016, Nr. 22, p. 34.
35. JOHANSON, S, M. Interviu. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 36.

36. KARALIUS, L. Testamentai. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 717.
37. KARPAVIČIENĖ, J. *Lietuvos Didžioji kunigaikštystė Europos teisinės kultūros erdvėje: istorijos diskursas*, Notariatas Nr. 13/ 2012, p. 21, 24.
38. KARPAVIČIENĖ, J. Notariato kultūros raiška istorinės Lietuvos miestuose. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 61, 63, 68.
39. KERSKEN, N. Viešasis notariatas viduramžių Europoje. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 11, 14.
40. KONDRATAS, M. *Lietuvių tautos ir valstybės istorija*, Vilnius: „Leidybos centras“, 1994, p. 320.
41. KRIKŠTOLAITYTĖ, D. Kelią įveikia, tas kas eina. Iš *Notariatas*, 2012, Nr. 14, p. 19.
42. KRYŽEVIČIUS, V. *Lietuvos privilegijuotieji miestai*, Vilnius: „Mokslas“ 1981, p. 62.
43. Lietuvos TRD Tautų draugystės ordino mokslų akademijos institutas. *Lietuvos TSR istorija nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Vilnius: „Mokslas“, 1985, p. 244.
44. MAČYS, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Iš *Teisė*, 1927, Nr. 11, p. 3.
45. MAČYS, V. Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka. Iš *Teisė*, 1927, Nr. 12, p. 19.
46. MAJŪTĖ, V. Lietuvos Notariato atsiradimas ir plėtra. Iš *Notariato teisė*. Vilnius: Lietuvos Notarų rūmai, 2014, p. 40.
47. MAJŪTĖ, V. Valstybinis notariatas. Iš *Notariato teisė*. Klaipėda: Druka, 2014, p. 34.
48. MAKSIMAITIS, M. Lietuvos Notariatas 1918 – 1940 m.: teisinio reguliavimo ypatumai. Iš *Jurisprudencija*, 2010, nr. 2 (120), p. 13.
49. MAKSIMAITIS, M. Pirmieji notariato įstatymai Lietuvoje 1866 – 1940. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 115.
50. MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918 – 1940 m. Iš *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(2), p. 406.
51. MEDEIKYTĖ, L. Notariato rūšys. Iš *Notariatas*, 2007, Nr. 3, p. 12.
52. MISEVIČIUS, E. Žvilgnis į ateitį: “e.Notaras”. Iš *Notariatas*, 2016, Nr. 21, p. 7, 21.
53. NARBUTAS, S. Lietuviškoji raštija. Iš *Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra*, Vilnius: „Aidai“, 2001, p. 277 – 278.
54. NEKROŠIUS, V. Lietuvos notariatas sovietmečiu. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 130.

55. NEKROŠIUS, V. Notarai. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 624, 630.
56. NEKROŠIUS, V. Notarai. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 627.
57. NEKROŠIUS, V. *Notariato teisė*. Kaunas: Dangerta leidykla, 1997, p. 26.
58. NEKROŠIUS, V. Notarinis dokumentas kaip teisėtos civilinės apyvartos garantas Lietuvos Respublikoje. Iš *Notariatas*, 2010, Nr. 10, p. 31.
59. NEKROŠIUS, V; ŠVEDAS, G. Notarų sąžininga konkurencija ir atsakomybė. Iš *Notariatas*, 2015, Nr. 20, p. 10.
60. Notariato raida Europoje. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 20 d.]. Prieigą per internetą: <http://www.notarurumai.lt/index.php/lt/notarų-rūmai/notariato-raida/item/32-notariato-raida-europoje>
61. PAURYS, D. Ar dar neatėjo laikas permainoms? Iš *Notariatas*, 2012, Nr. 14, p. 46.
62. PETRAUSKAS, R. *Liublino unija, arba Ko verkė lietuviai ir lenkai Liubline?* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]. Prieigą per internetą: <http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#liublino-unija-arba-ko-verke-lietuviai-ir-lenkai-liubline> fact 1443
63. PETRAUSKAS, R. Žalgirio mūšis ir raštinių kultūra Lietuvoje. Iš *Notariatas Nr. 10/2010*, Vilnius 2010, p. 60.
64. RACHUBA, A. Lietuviai ir integracija į bendrą Respubliką: tapatybės gynimas. Iš *Liublino unija: Idėja ir jos tęstinumas*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 302.
65. RAGAUSKIENĖ, R. *Spaudas XVI-XVII a. pr. LDK bajorijos gyvenime*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]. Prieigą per internetą: <http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#spaudas-xvixvii-a-pr-ldk-bajorijos-gyvenime> fact 470
66. RIMŠA, E. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų anspaudai*. Vilnius: Žara leidykla 1999, p. 103.
67. SABATAUSKAS, J. Notariato teisinis reguliavimas, parlamentinė kontrolė, parlamento ir notarų savivaldos santykiai. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 24, p. 11.
68. SAVICKAITĖ, K. Notariato raida Lietuvoje. Iš *Teisė*, 2003, Nr. 46, p. 172 – 175.
69. Sociologinė apklausa. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 25, p. 61, 65, 76.
70. STRAČKAITIS, M. Lietuvos notaras. E. Pasiekiamas. E. Patyręs. E. Patikimas. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 23, p. 6.

71. STRAČKAITIS, M. Notariato vizija ir perspektyvos. Iš *Notariato teisė*. Vilnius: Lietuvos Notarų rūmai, 2014, p. 320.
72. STUKIENĖ-ŠMILGELSKYTĖ, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto teismų notarinės funkcijos. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 77, 79, 81, 84.
73. ŠALTAUSKIENĖ, S. Lietuvos laisvo notariato uždaviniai ir funkcijos: raida ir perspektyvos. Iš *Notariatas*, 2014, Nr. 18, p. 19.
74. ŠLIČYTĖ, Z. Nepriklausomo notariato atkūrimas Lietuvoje. Iš *Notariatas*, 2017, Nr. 23, p. 33.
75. TOLIUŠIS, Z. Lietuvos teismų darbuotojai. Iš *Teisė*, 1922, Nr. 2, p. 42.
76. VALIKONYTĖ, I. Notariato instituto genezė ir sklaida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; iki XVI amžiaus antrosios pusės. Iš *Lietuvos notariato istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 38.
77. VILIMAS, D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564 – 1588 m.)* Vilnius: LII leidykla, 2006, p. 77, 90, 105, 112.
78. ZIGIMANTAS, K. *Lietuvos Heraldika I*. Vilnius: Baltos lankos leidykla, 1998, p. 177.
79. И. А. Федосова. История СССР. XIX - начало XX в. Москва: "Высшая школа", 1987, p. 170.

Travaux préparatoires

80. Lietuvos tarybos teisininkų komisijos 1918 05 28 raštas Lietuvos tarybos Prezidiumui, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1014, ap. 1, b. 32, l. 10.
81. Ministrų tarybos posėdžių protokolai, Lietuvos Centrinis valstybės archyvas, f. 923, ap. 1, b.4, l. 160.
82. Ministrų tarybos posėdžių protokolai, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.923, ap.1, b.733, l. 349.
83. Teisingumo ministerijos aplinkraštis nr. 65, Visoms Teisingumo Ministerijos įstaigoms, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l. 9.
84. Teisingumo Ministerijos aplinkraštis nr. 122, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l. 25.
85. Teisingumo ministerijos aplinkraštis nr. 152, Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f.385, ap. 2, b.144a, l. 37.

Kiti šaltiniai

86. [interaktyvus]. *[Žiūrėta 2018 m. balandžio 21 d.]*. Prieiga per internetą:
<http://www.lituanistikadb.lt/lt>

Santrauka

Magistro darbe tiriamas lotyniškojo notariato institutas ir jo raida Lietuvoje. Darbas suskirstytas į keturias dėstomosios dalis, jose chronologiškai atskirti istoriniai Lietuvos laikotarpiai.

Pirmojoje darbo dalyje aptariamas LDK raštininko instituto atsiradimas Lietuvoje, jo atsiradimo priežastys, raštininko institutas siejamas su Senovės Romoje atsiradusiomis jo ištakomis, ieškoma panašumų.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjama atsiradusio raštininko instituto genezė ir jo pokyčiai, įtaka susijungus su Lenkijos Karalyste bei atitikimas lotyniškajam notariato modeliui. Šioje darbo dalyje taip pat nagrinėjama Rusijos imperijos notariato sistema, jos milžiniškas indėlis, toliau nagrinėjamoje Tarpukario metu gyvavusioje Lietuvos teisinėje sistemoje.

Trečiojoje darbo dalyje analizuojama Lietuvos centrinio archyvo medžiaga, to laikmečio teisininkų straipsniai ir kita su šia tema susijusi informacija. Ieškoma atitikimų lotyniškajam notariato modeliui, analizuojamas lotyniškojo notariato pokytis Tarpukario Lietuvoje. Nagrinėjant visą Lietuvos gyvavimo periodą sutinkamas ir kitas Lietuvos TSR laikais egzistavęs valstybinio notariato modelis, kuris yra visiškai priešingas lotyniškajam notariatui. Šis modelis nepadarė jokios įtakos po 1990 m. Lietuvoje atkurtos nepriklausomybės suformuotam notariatui.

Ketvirtojoje darbo dalyje analizuojamas šių dienų notaro institutas po 1990 m. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Analizuojant Notariato įstatymą, Darbo etikos kodeksą ir kitus teisingumo ministro įsakymus, pateikiami pagrindiniai lotyniškojo notariato bruožai: kompetencijos, išsilavinimas, reikalavimai notarams, ryšys su visuomene. Šioje dalyje aptariamos galimybės lotyniškojo notariato tobulinimui ir išmaniųjų technologijų poveikis notariatui Lietuvoje.

Summary

The Development of Latin Notary in Lithuania

This master thesis studies Latin notary institute and its development in Lithuania. Thesis has four main parts in which historical periods of Lithuania are separated chronologically.

The first part of thesis studies the origins of clerks institute in The Grand Duchy of Lithuania and associates it with similar institutions in Ancient Rome.

The second part of thesis analyses the development of clerks institute, how it changed due to merger with Polish Kingdom and its similarity to the Latin notary institution model. This part also analyses Russian Empire notary system and its influence on the legal system in interwar Lithuania.

The third part of thesis analyses Lithuania central archive documents, jurists articles from that period and other related materials. Furthermore, this part looks into similarities to Latin notary institution model and analyses how it changed during the interwar Lithuania. In the period of the Soviet Socialist Republic of Lithuania there was another notary model which was the opposite of the Latin notary institution model. However, this model had no effect after Lithuania regained independence in 1990.

The fourth part of thesis analyses the modern notary institute from 1990. While analyzing the notary system, code of ethics for work and other Minister of Justice statements the main Latin notary institution features are distinguished: competencies, education, requirements and relations with the public. This part also includes suggestions how to improve Latin notary institution and what effect modern information technologies could have on Lithuania notary institution.